

DOCUMENTA HISTORICA 42.
A JATE Történész Diákkör kiadványa

**SZEMELVÉNYEK
AENEAS SYLVIUS PICCOLOMINI
„EURÓPA” C. MŰVÉBŐL**

Fordította, sajtó alá rendezte és a bevezetést írta:
NÓTÁRI TAMÁS

Szeged
1999

DOCUMENTA HISTORICA 42.
A JATE Történész Diákkör kiadványa

**SZEMELVÉNYEK
AENEAS SYLVIUS PICCOLOMINI
„EURÓPA” C. MŰVÉBŐL**

Fordította, sajtó alá rendezte és a bevezetést írta:
NÓTÁRI TAMÁS

Szeged
1999

A dokumentum forrása:
AENEAE SYLVII PICCOLOMINEI POSTEA PII II. PAPAE
Opera geographica et historica
Helmstadii, Impensis Joh. Melch. Sustermanni,
Bibliopolae ibid. MDCIC.

Lektorálta:
DR. GALÁNTAI ERZSÉBET

Sorozatszerkesztő:
MÜLLER LÁSZLÓ, PÁNDI LAJOS

Készült a Phare-Európa tanulmányi Központok
ESC/98/3/30 Program — Magyarország támogatásával.

©IATE Történész Diákkör, 1999
©Nótári Tamás, 1999
HU—ISSN 1216—0954

BEVEZETŐ

Enea Silvio Bartolomeo de' Piccolomini (latinosan Aeneas Sylvius Piccolominens) Corsignánóban született 1405. október 18-án. E hajdan jelentős család ekkorra már igen szegény sorba jutott, anyja, Vittoria Forteguerra tizennyolc gyermeket nevelt, ám a testvérek közül Aeneas férfikorát csupán két leány, Caterina és Laudomia érték meg. A többi járvány ragadta el.

Tanulmányait Sienában végezte, s noha e város nem volt az itáliai humanizmus fellegrárai közé sorolható, Aeneas nyitott szellemű és kiváló műveltségű mesterre tett szert Mariano de Sozzini jogtanár személyében, akinek később Euryalus et Lucretia című művét (amelyről a maga helyén még szó lesz) ajánlotta. E professzorban nem annyira a iurisprudentiában való jártassága, mint inkább az antik auctorokban való elmélyedettsége ragadta meg, tőle kapott ösztönzést arra, hogy az artes liberalesbe mélyebben hatoljon, ám kora jogtudománya iránt igen csekély lelkesedést mutatott. Aeneas e korban több jelentős humanistával tartott fenn szorosabb-lazább kapcsolatot. Ezek közül kiemelendő Francesco Filelfo (1398–1481), aki 1420-tól 1427-ig Konstantinápolyban időzött, s kb. negyven auctort átfogó kéziratanyaggal tért haza, majd Bolognában és Firenzében lett a retorikának tanára, ezt követően pedig a milánói udvarban tevékenykedett; Maffeo Vegio (1407–1458), aki Padovában tanult, majd tanított, a későbbiekben pedig a római kúrián teljesített szolgálatot; Lorenzo Valla (1407–1457), I. Alfonz nápolyi király udvari tudósa, majd pápai titkár, s a római egyetemen tanár; Giovanni Aurispával (1370–1459) és Veronai Guarinóval (1374–1460) éppen csak futólag került kapcsolatba.

Tanulmányai után Aeneas hamarosan búcsút vett hazájától, s Domenico Capranica fermói püspök titkáráként érkezett meg Baselbe, a zsinatra. Nem sokáig maradt azonban Capranica szolgálatában, hamarosan elszegődött Nicodemus della Scala freisingi püspökhöz, ám ez elhagyta Baselt, s vele Aeneas csak tíz esztendő múlva, III. Frigyes udvarában találkozott. Következő szolgálata majdnem végzetes következményekkel járt számára, ugyanis Bartolomeo Visconti, Novarra püspöke a milánói herceg ügynökeként IV. Jenő pápát kívánta erőszakkal a hatalmába keríteni. Aeneas, noha ezen összeesküvésről mit sem tudott, ám szerencsétlen helyzetéből csak úgy menekülhetett, ha Nicolo d'Albergati bíboros titkárául szegődött. Itt ismerte meg a

szintén a bíboros szolgálatában álló Tomaso Parentucellit, aki Albergati halála után négy évvel a pápai trónra megválasztatván mestere tiszteletére V. Miklósnak nevezte magát, s Aeneassal élete végéig igen szívélyes kapcsolatban állott. Albergati elkísérte Rippaille-be Savoyai Amadé herceghez, aki az uralkodásról lemondván, ám hercegi címét megtartván nagyúri remeteségben élt hívei, a Szent Móric Lovagok társaságában. A későbbiekben Amadéval mint V. Félix ellenpápával fogunk találkozni — nagyratörő terveit azonban már ekkor sem fedte teljes homály, így Albergati kíséretének tagjai, minthogy másképpen nem adhattak hangot véleményüknek, szénnel e Cicero-idézetet írták a falra: *“Totius autem iniustitiae nulla capitalior est, quam eorum, qui cum maxime fallunt, id agunt, ut viri boni videantur.”* Albergati ezt követően azzal a megbízással küldte Skóciába Aeneast, hogy az angol és a skót király között háborút szítson — ám Jakab skót király nem kívánt Angliával háborúba keveredni, Aeneasnak azonban megtérítette útiköltségét, és gazdagon megajándékozva bocsátotta útra.

Aeneas 1436 tavaszán érkezett vissza Baselbe, ám Albergati időközben Itáliába távozott, ahová őt Aeneas nem követte, mivel elérkezettnek látta az időt, hogy önálló szerepet vállaljon a zsinat történéseinek alakításában. A zsinat következő székhelyének kijelölése felett folyt a vita, hogy ott kerüljön sor a keleti és nyugati egyház egyesülésére vonatkozó tárgyalásokra. Négy város: Velence, Firenze, Pávia és Avignon között folyt a vetélkedés. Mindegyik városnak igen ékesszólóan fogták pártját a kijelölt férfiak, egyedül Pavia magasztalója csapott át gyalázkodásba a pápa, Firenze és Velence ellen, ami igen nagy visszatetszést szült, s ami által városának esélyeit alaposan rontotta. Aeneas tehát itt ragadta meg az alkalmat, hogy először megcsillogtathassa tehetségét, s engedélyt kért, hogy Pavia érdekében szólhasson. A beszéd nagy feltűnést keltett a hallgatóság körében, hiszen Aeneas — Cicero és Quintilianus tanítványaként — szónoklatával a klasszikus eruditio jeles példáját állította a zsinati atyák elé, s noha a zsinat nem Paviában folytatódott, Aeneasnak sikerült elnyernie a milánói érsek és a herceg kegyeit. Avignon került ki győztesen a versengésből, utat nyitván az újabb egyházszakadásra az 1437. évi május 7-i ülésen. Jenő pápa tehát a baseli zsinatot feloszlottnak nyilvánította, s újat hívott össze 1437. szeptember 18-ára Ferrarába, erre a baseliiek pedig 1439. június 25-én a pápa letételével választottak.

Minthogy az egyházszakadás következtében nem csupán a főpapok, hanem az alsóbb tisztviselők is elhagyták Baselt, Aeneast hamarosan főabbreviatorrá nevezték ki, s így már ő felügyelt a zsinati bullák hitelesítéséhez

használt pecsétekre. Nem egyszer megtörtént, hogy a gyülekezet egy-egy bizottságának ülésén elnöki tisztet töltött be, két ízben választott meg azon bizottságba, amely az egyházi javak felosztására felügyelt — így nőtte ki magát zsinati atyává. Számos követségben vett részt (többször járt Strassburgban, Savoyában, Konstanzban és Frankfurtban). Beszédeiben s irataiban — noha kezdetben mindenféle meggyőződés nélkül érkezett a zsinatra, pusztán szerencséjét kívánván megcsinálni, immáron határozottan állást foglaltván — éles támadásokat intézett a római curia, s személy szerint IV. Jenő pápa ellen. Azon kijelentése azonban, mely szerint „Nec parvum erat inter hostes Romanae curiae nomen Aeneae”, nem nélkülözi a amplificatiót. Érdekes szerepet vitt a bécsi követségben — a navarrai püspök kíséretének tagjaként —, ugyanis az immáron Magyarország királyává választott Albert elé terjesztett írásában kifejtette, hogy a magyarok számára sem csekély haszonnal járna, ha Albert elfogadná a Német-Római Birodalom koronáját. Albert ezt hamarosan meg is tette — hogy ebben milyen része volt Aeneas érvelésének, nem tudjuk. 1439 novemberében a baseli „conclave” pápává választotta az (egyház által természetesen ellenpápaként számon tartott) említett Savoyai Amadé herceget, aki magát V. Félixnek nevezte. A baseli gyülekezet azonban nélkülözte mind a kánonjogi, mind a világi fejedelmektől származó legitimitációt, így nem tarthatta fenn sokáig magát — s ezt Aeneas is jól tudta.

Hamarosan szerencsés alkalom kínálta magát, hogy elhagyhassa Baselt és a szakadár zsinatot. Baselből követség indult III. Frigyeshez Frankfurtba, amelynek Aeneas is tagja volt. Frigyes — a kor szokása szerint — borostyánkoszorúval költővé koronázta, s ettől fogva Aeneas büszkén viselhetette a poeta laureatus címet. Leveleiben igen szerette magát poétának nevezni s neveztetni. Nem egy mondása tanúskodik arról, hogy költői hivatását és címét maga is komolyan vette: „Me nihil magis delectat, quam hedera, quod praemium est doctarum frontium”. A birodalmi kancellária titkári hivatalt ajánlott fel Aeneasnak, amit ő örömmel el is fogadott. A kancellári titkári állásban türt nyomorúságos viszonyokról írta a De curialium miseriis című munkáját. A birodalmi kancellár ezidőtájt Caspar Schlick volt, akinek Aeneas bizalmas barátja lett (intézte Schlick levelezését, távollétében rendszeresen értesítette őt az udvari ügyek állásáról), s így III. Frigyes kegyeiben is egyre magasabbra hágott, olyannyira, hogy Schlick kegyvesztetté válása után sem ingott meg az udvarnál elért pozíciója. 1443-ben és 1444-ben részt vett a birodalmi gyűlésen s tagja volt azon birodalmi bizottságnak,

amelynek az egyházszakadás megszüntetésének kimódolása volt a feladata 'a bizottság határozatait neki kellett Rómába vinni'.

Rómában 1445-ben igen szíves fogadtatásban részesült, s a pápa — ugyanazon IV. Jenő, aki ellen igen heves vitákat intézett — elé érve követi levelét átadván a megtérő hangján szólott: "Mielőtt, Szentséges Atya, a király megbízásait előadnám, röviden magamról akarok beszélni. Tudom, sok jutott értésedre felőlem, ami se nem ajánlatos, se nem ismételésre méltó. Nem tagadom, sokat írtam, beszéltem és tettem Baselben. De szándékom nem az volt, hogy Neked ártsak, inkább hogy az egyháznak használjak. Mi tagadás lenne: tévedtem, de tévedtem sokakkal, jelentékeny férfiakkal. Sőt, miután tévedésemet beláttam volt, akkor sem futottam Hozzád, mint ahogy legtöbbször tévék. Attól tartottam, hogy egyik tévedésből a másikba, egyik örvényből a másikba sodortatom, s ezért azokhoz menekülék, kik semlegesül tartatnak. Nem akartam megfontolás nélkül az egyik végletből másikba menni. Íme most itt állok, kérlek bocsáss meg, mert tudtomon kívül vétettem." Jenő pápa így felelt: "Tudjuk, hogy sokban vétkezél, azonban a bűnvallónak megbocsátani a mi kötelességünk; az Anyaszentegyház a megtérőnek mindig elengedi a megérdemelt büntetést. Te már az igazsághoz visszaérkezél: óvakodjál, nehogy azt ismét elhagyd, sőt keresd az Isten kegyelmét jószágos cselekedetek által. Olyan helyen állasz, hol az igazságot védheted és az egyháznak hasznára válhatol. Mi elfeledjük az elkövetett méltatlanságot, és ha jó úton haladsz, szeretetünkben megtartunk." [Pór Antal].

Aeneas tehát kiengesztelődött az egyházzal, s Németországba visszatérve azon tevékenykedett, hogy a németeket is visszavezesse Rómához. Az 1446-os frankfurti birodalmi gyűlésen már nyíltan és bevallottan Rómapártiként lépett fel, s működésének hála ugyanezen évben III. Frigyes viszsztatért a pápa hűségére. 1447 februárjában felkereste a német küldöttség a már súlyosan beteg és legyengült Jenő pápát, a hűségnyilatkozatot pedig Aeneas olvasta fel, s így folytatta: "Mert Szentséged kegyeskedett kéréseinket meghallgatni, íme mi is hűséget esküszünk, s lemondván a semlegeségről, a római általános és kétségtelen pápának elismerjük." [Pór Antal]. Jenő pápa még ugyanebben a hónapban meghalt, s utódjául a már említett Tomaso Parentucelli bíborost választották, aki Albergati bíboros hajdani ura tiszteletére V. Miklósnak nevezte magát. A baseli "zsinat", székhelyét Lausanne-ba áthelyezvén, 1449 áprilisában önmagát feloszlatta — ezzel érteket véget az egyházszakadás hozta áldatlan állapotok.

Aeneas 1446-ban pappá szenteltette magát, s még ugyanebben az évben a pápa trieszti püspökké nevezte ki, majd 1449-ben a sienai püspöki székre

helyezte. V. Miklóst a pápai trónon III. Callixtus követte, aki legfőbb hivatásának Konstantinápoly visszafoglalását, s a törököknek mentül messzebbre történő visszaszorítását tekintette — aminek eléréseért a jelentősebb anyagi áldozatoktól sem rettent vissza. Fontosnak tartotta Magyarországon a törökök elleni háborút, valamint III. Figyes és V. László között a béke helyreállítását. A magyar ügyek cardinalis protectora Aeneas lett, aki e tisztségben kiválóan tudta kamatoztatni a magyar főpapokkal s főurakkal való ismerettségét, a pápa nevében levelezett a magyar királlyal, Frigyes császárt igyekezett a kiengesztelődésre rávenni — biboros korából származó leveleinek nagy része valóban magyar ügyekkel foglalkozik.

Callixtus pápa 1458. augusztus 6-án halt meg, s a conclave augusztus 19-én Aeneast választotta pápává, aki a II. Pius nevet vette fel, nem annyira I. Pius pápára emlékezvén, hanem Aeneasnak, a rómaiak nemzeti hőségének Vergilius eposzában szereplő állandó jelzőjére: pius Aeneas. Ekkor 53 éves volt, ám egészsége már erősen megrendült, s a köszvény állandóan gyötörite.

Programjában a törökök elleni harcot, s Bizánc megbosszulását említette legfontosabb feladataként. Ugyanezen év októberében bullát adott ki, amely felhívta a nemzetek fejedelmeit, hogy a következő év júniusára a Mantuában tartandó kongresszuson vagy személyesen, vagy követek útján jelenjenek meg, s itt kíséreljenek meg a törökök terjeszkedésének gátat vetni. A pápa egy nemzetközi összefogáson alapuló keresztes hadjáratot kívánt megszervezni. Ám az egyes uralkodók megdöbbenően közönyösen viszonyultak a fenyegető török veszedelemhez, egyes követek (így a németek és a franciák) több napos késéssel érkeztek, a keresztes hadjárat anyagi terheinek vállalásában nemkülönben restnek mutatkoztak. Végül egy három évre tervezett keresztes hadjárat megszervezésének alapfeltételeiben sikertült meggyezniük.

Jelentős — ám csekély reálpolitikai érzékről tanúskodó — gondolatot fogalmazott meg a pápa II. Mohamed szultánnak címzett levelében, amelyben felszólítja, hogy hagyja el a mohamedán hitet, s legyen kereszténnyé. Ezen levél jónéhány pontjában felhasználta Nicolaus Cusanus "A Korán megrostálása" c. művében kifejtett gondolatokat. A pápa bizonyította a krisztusi tanítás és Krisztus életének igaz, a mohamedani gondolat és Mohamed életének hamis voltát. A szultánnak kereszténnyé válása esetére megígérte, hogy ő maga szentesítené Mohamed szultáni címét, s elismerné bizánci császárnak. Hiába lebegett Pius előtt Nagy Szent Leó pápa (440–

461) példája, aki egymaga képes volt Attilát visszafordítani Róma alól, terve csupán jámbor óhajítás maradt.

Mínthogy a Mantuában felállítani határozott keresztes hadakat jóideig nem sikerült megszervezni, a pápában megfogalmazódott azon eszme, hogy neki magának kell a hadak élére állnia, mintegy példát mutatván Európa fejedelmeinek. "Könnyebben viselnénk háborút szárazon és vízen, ha a világ előbb meggyőződne arról, hogy a római pápa az egyház szent szenátusával egyenes úton keresztül keresi a kereszténység egyetemes javát. Akkor nem vádolhatnák a pápát azzal, hogy idegen pénzre áhítozik, ha látnák, hogy saját életét is feláldozza Krisztus nevéért." [Török József]. Az 1462-es török előretörés (Bosznia meghódítása után már a dalmát tengerpartot fenyegették) hatására Velence és Magyarország szövetséget kötve, a pápát arra kérték, hogy szerezze meg számukra az európai fejedelmek támogatását. 1456 őszén a pápa bejelentette, hogy maga áll a keresztes hadjárat élére: "Nem azért megyünk a távoli vidékre, hogy kardot rántsunk, ehhez gyöngé már a karunk. Mi a főpap tisztjét töltjük be; ez bennünket nem kötelez a kard viselésére. De magasan állunk a hajó ormán vagy egy hegycsúcsra. Az oltáriszentség lesz előttünk és az üdvözítő től esdjük ki a győzelmet harcosainknak... Önfejük és törekeny testünket felajánljuk tehát az irgalmas Istennek, ki nem fog megfélekezni rólunk. Nem adja meg nekünk a visszatérést, felvesz a mennyországba; a pápai széket pedig és az egyházat sértetlenül fogja megőrizni." [Török József]. A szövetséghez még Burgundia csatlakozott.

1463. október 22-i bullájában a pápa meghirdette a keresztes hadjáratot. Ám ez nem hozta meg a kívánt eredményt: igen jelentékeny tömegek indultak ugyan Itália és Magyarország felé (Magyarországon szárazföldön támadta volna meg a törököket, a burgund sereg a Balkánon nyugat felől, Velence és a pápai hadak pedig a tengerről), ám ezen seregek híjával voltak a fegyvereknek és a hadifegyelemnek — hadi erejük tehát elenyésző volt. A bulla Német- és Franciaországban visszhangtalan maradt. A francia király visszatartotta a burgundi herceget a hadba vonulástól. Itália városai hűtlenek lettek ígéreteikhez.

A pápa, noha egészségi állapota rohamosan romlott, 1464. június 18-án útnak indult Anconába az ott gyülekező hadakhoz. "Isten veled, élve engem többé nem látsz!" szókkal búcsúzott a Várostól. Állapota az úton egyre súlyosbodott, július 19-én érkezett meg Anconába, itt a püspöki palotában vett szállást. A velencei armada csak augusztus 12-én futott be, ám a pápa állapota ekkor válságosra fordult: "A nagybeteg hallotta az érkezőket üdvözlő

ágyúlövést, világosan látta: ő nem állhat már a hajó ormán új Mózes gyanánt, a csata alatt kezeit ég felé tárva, mert napjai megszámlálhattak. 'Eddig a hajóhad hiányzott számomra, most én hiányzom majd a hajóhad számára' — mondta csendes belcűrődéssel." [Török József]. Augusztus 15-én, miután magához vette a szentségeket, a bíborosokat a keresztes háború folytatására buzdította, s egész háírahagyott, a török háború céljaira gyűjtött vagyont Mátyás királyunkra hagyta, meghalt. Így lett a törökök elleni háborúnak, a keresztény Európának, s annak védbástyájának, Magyarország védelmének vértanúja.

Aeneas Sylvius gazdag irodalmi munkásságából, vázaltszerű áttekintésünkben kiemeljük, hogy ő is — miként minden humanista — művelte a levéltudományt. A levél műfajában legfőbb példának Cicerót tekintették, akinek leveleire nem sokkal Aeneas kora előtt Boccaccio akadott rá. Kora ifjúságától fogva igen kiterjedt levelezést folytatott, s levelei igen sokban messze felülmúlják a korabeli humanisták levélváltásainak jelentőségét, ugyanis gyakorta állván az események középpontjában igen fontos eseményekről számol be, s így a kor történetének feltérképezéséhez elengedhetetlen információt szolgáltat. Mint szónok nemkülönben jelentőset alkotott, beszédei — mind a pápasága előtt, mind a már pápáként mondottakat — maga kezdte kiadásra gyűjteni. A *Tractatus de liberorum educatione* című művét V. László királyunknak, helyesebben annak nevelőjének írta, s ebben megfogalmazta a hercegi nevelés elméletét. Hangsúlyozza, hogy a király legbiztosabb java az erény, amely a bölcsességen alapul, s felhívja a figyelmet arra is, hogy a királynak széleskörű műveltséggel kell rendelkeznie, hiszen a műveletlen király (illitteratus rex) olyan, mint a megkoronázott számár. (E művéhez bővebben I. Finácz Ernő: *A reneszánsz kori nevelés története*, Bp., 1919. 35. old. és köv.) Hasonlóan Cicerót utánzó párbeszédes értekezések a *De potestate concilii* és a *De sactis institutis*, amelyekben a zsinatnak a pápa felett álló voltát fejtegeti. Ezen álláspontját kezdi visszavonni a *De concilio et Pontificis romani auctoritate* c. munkában, majd *Pentalogus*-ában már inkább Jenő pápa ügyét támogatja. A kölni főiskolához írott *Epistola retractionis*-ban végképp visszavonja tévelygéseit — ezen gondolatokat ismétli meg a már említett "In minoribus agentes" kezdetű 1463-as bullájában. Esszéisztikus munka a *De curialium miseriis*, amely eredeti humorral szól az udvari élet viszonyosságairól. Igen olvasott műve volt az *Euryalus et Lucretia* c. beszélye — "erkölcs-bölcsészeti reflecíókban ez sem szűkölködik", mondja Pór — "noha egyébként hamis kis história biz ez". Ennek XVI. századi magyar átdolgozása az ún. Pataki Névtelentől származik.

Költői munkái közül az ifjúkorában olasz nyelven, Petrarca mintájára írottak sajnos nem maradtak ránk. Ismerjük viszont azon költeményét, amelyet már pápaként írt a Károly francia királynak küldött szentelt kardhoz csatolva. Szintén pápaként írta a Szűz Máriához, Sienai Szent Katalinhoz és Szent Ágostonhoz szóló himnuszait. Epigrammákat és sirverseket mindvégig írt, így például tőle származik az is, amelyet szülei sírjára véstek: *Sylvius hic iaceo coniunx Victoria mecum/... Filius hoc clausit marmore papa Pius*. Életrajzi munka a *Historia Friderici III.*, amelyben Aeneas azon támadásokat írja le, amelyek Frigyeset az osztrák alattvalók részéről érték, amikor azok V. Lászlót 1452-ben Frigyes gyámsága alól fel akarták szabadítani. Ebben Ausztria történetét is feldolgozza a legrégebbi koroktól kezdve — ám igen hézagosan — egészen Frigyes koráig. Jelentőségében egyedülállóak *Commentariusai*, ugyanis ez az első emlékirat, amely pápa tollából származik. E műfaj legjelentősebb művelője az antikvitásban Iulius Caesar volt.

A XVI. században foglalták össze először *Cosmographia* címen *De Asia* és *De Europa* c. munkáit. A *De Asia* 1461 nyarán keletkezett. Ebben a földrajzi leírások lépnek előtérbe, hiszen az Ázsia történetére vonatkozó ismeretek e korban igen gyérek voltak. Alexander Humbold szerint a *De Asia* Aeneas legtudósabb műve, és nagyban elősegítette a föld megismerését — s feltehetően igen nagy hatással volt Colombusra. A *Cosmographia* második része a *De Europa* (lévén ez a második rész, a pápa előbb az *De Asiát* dolgozta ki részletesebben). A *De Europát* Aeneas már bíborosként kezdte írni, ám mint pápa még bővített rajta. A végső kidolgozás azonban elmaradt, ugyanis mielőtt ezt megtehetné volna, meghalt. Erre vezethető vissza, hogy az Európa egyes fejezeteinek terjedelme néhol igen aránytalan, szerkesztése olykor az ideiglenesség benyomását kelti.

Nem tűnik érdektelennek, ha néhány mondatban összefoglaljuk, amit a szerző a *Cosmographia* előszavában (már pápaként) előad. Tisztában van azzal, hogy minden cselekedet alá van vetve az emberi rosszindulatnak, ezt még a pápa sem kerülheti ki, ám akit az ő írása uniat, előbb olvassa el azt, s csak azután becsmérelje (*Verum qui scripta nostra fastidit, prius legat, deinde vituperet*). Ha valakit az írásmód eleganciája nem ragad meg, mégis le fogja bilincselni az elbeszélt dolgok változatossága és újdonsága. Méltán menthető, hogy idejét ilyen tevékenységnek szentelte, hiszen nem hanyagolta el sem isteni hivatását, sem a tanácskozásokat, s a könyörgéssel hozzá fordulókat sem utasította el, saját magát fosztotta meg csupán a pihenéstől és az éjszakai nyugalomtól, hogy leírja azt, amit említésre méltónak tartott. Elismeri ugyan, hogy mások talán gyümölcsezőbben használták fel a vir-

rasztás óráit, ám ő szükségesnek vélte, hogy elméjének valamely szellemi tápot nyújtson, s ezen tevékenység sem maradt eredménytelen, történetet (történeti munkát) írt ugyanis, amit a régiek az élet tanítómesterének neveztek (*Historiam enim teximus quam nostri maiores vitae magistrum appellarunt*). Ezzel ugyan nem kerülheti el a gáncsoskodást, ám a közös emberi sorsot nyugodt lélekkel kell viselni (*Communem sortem aequo animo ferre debet*).

Az írás során a következő eljárást követte: el kívánja beszélni ami saját korában említésre méltó történt, ám jónéhány hajdani dolgot elhagy, az eseményeket történésük helyének megfelelően adja elő, keleten kezdve és nyugat felé haladván. Szükség esetén megjegyzéseket fűz a földrajzi helyek és a népek természetéhez s elhelyezkedéséhez, a mű elején pedig röviden a Föld általános leírását adja, lévén ez az emberi cselekedetek színtere.

1463. április 26-án adta ki "In minoribus agentes" kezdetű bulláját, amelyben beismerte ifjúkori tévedéseit: "Irataink nincsenek hatalmunkban úgymond, sokak kezébe jutottak, s mindenektől olvastatnak. Vajha a homályban rejtve maradtak volna, miket kiadánk. Mert megeshetik a jövőben, hogyha azok rosszakaratú vagy értelmetlen emberek kezébe kerülnek, könnyen botrányt okoznak. Aki ezeket írta, fogják mondani, elvégre a Szent Péter székébe került." — Szent Ágoston visszavonta tévedéseit — "ezt tesszük mi is. Készségesen megismerjük tudatlanságunkat, nehogy azáltal, amit ifjúkorunkban írtunk, valamely tévedés lopózhassék be, melynek nyomán a jövőben az apostoli szentséket megtámadni lehessen. ... Ha tehát valamit találtok akár leveleinkben, akár egyéb műveinkben, ami azokba ütköznék, vessétek el, vessétek meg. Kövessétek azt, mit most mondunk; higgyetek inkább az aggnak, mint az ifjúnak; ne becsüljétek többre a világit, mint a papot, Aeneam rejcíte, Pium recipite." [Pór Antal].

Felhasznált irodalom

- BORONKAI I.: *Aeneas Silvius Piccolomini — Pápa vagy zsinat* (Válogatott levelek), Budapest 1980.
- D. GEBEL: *Nikolaus von Kues und Enea Silvio Piccolomini*, Hannover 1977.
- J. N. D. KELLY: *The Oxford Dictionary of Popes*, London 1986.
- MEDVIGY M.: *Pápa életpályák*, Budapest 1991.
- PÓR A.: *Aeneas Sylvius — II. Pius pápa*, Budapest 1880.
- PÓR A.: *Enea Silvio de' Piccolomini viszonya Magyarországhoz*, Budapesti Szemle 1878.
- SZÁNTÓ K.: *A katolikus egyház története I.*, Budapest 1987.
- TÖRÖK J.: *Péter vándorúton*, Budapest 1991.
- G. VOIGT: *Enea Silvio de' Piccolomini als Papst Pius der Zweite, Bd 1-3*, Berlin 1856-63.

AENEAS SYLVIUS PICCOLOMINI: „EURÓPA”

I–III.; V–VIII. fejezet

I. fejezet

Magyarországról,
avagy ahogyan némelyek nevezni akarják Pannóniáról,
Zsigmond császárról,
a katolikus hit egységének helyreállítójáról,
Albert cseh királyról,
akit a németek római császárrá választottak,
Marchiai Jakabról,
aki a zavargást lecsendesítendő a keresztet vitte kezében
és sok más vezérről és királyról,
köztük Mátyásról is, akit a börtönből emeltek királlyá.

Magyarországgal kezdem elbeszélésemet, amely Ausztriával, Frigyes házával szomszédos, és attól keletre fekszik. E tartományt némelyek Pannóniának nevezik, mintha a magyarok a pannónok helyét vették volna át: azonban sem Magyarország nem tölti ki Pannónia határait, sem pedig az nem volt hajdan oly nagy kiterjedésű, mint manapság Magyarország. Pannónia ugyanis a Duna és az Alpok között terült el, amelyek Itália és az Adriai-tenger felé húzódnak; nyugatról Noricumot és az Inn folyót, keletről a mysusokat és a triballusokat, valamint a Száva folyót érintette, ezen határok fogják közre Ausztria nagy részét, azt pedig teutonok lakják. Stiria is, amelyet hajdan Valeriának neveztek, e határok között fekszik. Magyarország viszont, noha magában foglalja Alsó-Pannóniát a Leycha folyótól a Szávaig, ám a Dunát átlépve egészen a lengyelekig terjed, s azon területekig, melyeket hajdan a gepidák uraltak, most pedig a dákok birtokolnak. A magyar nemzet hatalma sokkal messzebbre terjed ki, mint maga Magyarország. Ugyanis mind a dalmátok, akiket szlávoknak, mind az illírek, akiket bosnyákoknak, a triballusok, avagy mysusok, akiket mind serviusoknak, mind pedig rascianusoknak neveznek, s a geták, akiket részint valachusoknak, ré-

szint transzylvanusoknak hívják, a magyarok hatalma alá kerültek: noha némelyek, miután a törökök fegyverei legyőzték őket, elszakadtak.

Ezen tartományt, amely a Dunán innen terül el, Octavianus császár idején foglalták el a rómaiak először, miután Bacchót, Pannónia királyát legyőzték, s az amantinusokat a Száva és a Dráva között megverték. A Dunán túlra fekvő Daciát pedig, amely most Magyarország része, Traianus császár igázta le, s alapított barbár földön provinciát. Ám a rómaiak ezt Gallienus alatt elvesztették, s Aurelianus révén szerezték csak vissza. A rómaiak után majd a szkíta nemzetségu hunok, majd a Balti-tenger szigeteinek népe, a gótok, majd pedig a Germániából érkezett longobárdok foglalták el Pannóniát.

Végül a Szkítia legtávolabbi vidékéről származó magyar nemzet özönlött el, amely mind a mai napig birtokában tartja, s a Dunán innen és túl nagy területen uralja ezen országot. Köztudott, hogy még mindig létezik nem messze a Don forrásától egy másik Magyarország, a miénknek, amelyről szó van, szülőanyja, nyelve és szokásaira nézve igen hasonló, noha a miénk műveltebb s Krisztus követője, az barbár rítusokkal élve bálványoknak szolgál.

Magyarországon, amelyen a Duna keresztülfolyik, a mi időnkben több mint ötven éven át uralkodott változó szerencsével Zsigmond, IV. Károly német császár fia, cseh nemzetiségű, teuton származású, kiválóan okos, nagylelkű, jótékony és kegyes, küllemének méltóságára és csínjére nézve jeles, egyébként háborúban éppenséggel szerencsétlen király, akit csatában nem csupán a törökök, hanem a csehek is gyakran megverték. Első felesége Mária, Lajos király leánya volt, amikor az országot megkapta. Ömiatta harminckét Magyarországon tekintélyes főnemest fejeztetett le, akik időnként lázongtak. Ezért őt magát nem sokkal később, miután a királynőt a balvégzet elragadta, fogságba vetették, s egy özvegyasszonynak, akinek a férjét ő (scil. Zsigmond) ölette meg, az őrizetére bízta, amíg az ország nagyjai a büntetésről határoznak. Ám a végszükségben sem hagyta el a foglyot okosága, s minthogy igen ékesszóló volt, bebizonyította az asszonynak, hogy sokkal előnyösebb a királyi vért megtartani, mintsem kiontani. Miután az asszony szabadon engedte, Cillei Hermann gróf leányát, Borbálát vette nőül, s nem sokkal ezután segédsapatokat gyűjtve országát felszabadította, s az árulókat megbüntette. Az özvegyasszony fiait az ország előkelőségei közé emelve tisztségekkel és kincsekkel halmozta el; közülük az egyiknek még ma is él a fia: Garai László nádorispán.

Zsigmondnak sok kiváló tette el lett beszélve, amelyek közt a legdicőbb az volt, hogy a három részre szakadt katolikus egyházat azáltal, hogy Konstanzban egyetemes zsinatot hívott össze, újra egyesítette: ezért bejárta Itáliát, Galliát, Hispániát és Angliát; Vitoldusnak, Litvánia hercegének, hogy őt királynak elismerje, koronát küldvén járt a kedvében. Ám az korábban távozott az életből, semmint a koronázási szertartás megtörténhetett volna. Elrendelte Poroszország helyreállítását, amit Lengyelország királya Boldog Mária fivéreitől teuton fegyverekkel elvett. A velencei hadvezérrel, Pipo Florentinusszal súlyos hábonikat viselt. Testvérét, Vencelt, Csehország uralkodóját, mivel az a kormányzásra alkalmatlan volt, börtönbe vetette: s mivel gondatlanul őrizték, őt a csehek a börtönből kiszabadították, az állam nagy kárára. A birodalom koronáját IV. Jenő pápától kapta meg. Végül sok vesződség után megszerezte Csehország felett is az uralmat. Brandenburg örgrófságát Frigyes nürnbergi palotagrófnak adta ajándécul, Borbálától született Erzsébet leányát Alberthez, Ausztria hercegéhez adta nőül, akinek végül a morvaországi Znoyma városa közelében haldokolva végakaratóban örökül hagyta azon országokat, amelyeknek uralkodója volt; csontjai Váradon nyugsznak.

Albert nejével együtt Székesfehérvárott lett megkoronázva, és Csehország királyi fejékét is megkapta. A német fejedelmek csodálták szerencséjét, és elhatározták, az ő vérét emelik méltóságra azáltal, hogy reá bízzák a római császárságot. Ezt Albert csak abban az esetben fogadhatta el, ha a magyar főemberek ebbe beleegyeznek, akik számára nemigen tűnt előnyösnek, hogy királyuk a teutonok felett is uralkodjék, s ezért esküvel kötelezték Albertet arra, hogy hozzájárulásuk nélkül nem fogadja el a birodalmat. Azonban a királyhoz hívták őket, aki akkoriban Bécsben volt, s könyörgéseitől meggyőzetvén megadták beleegyezésüket. Minthogy hatalmas megnövekedett, visszatért Magyarországra, hogy a törökök ellen, akik akkor foglalták el Rasciát, hadjáratot indítson. Ám amíg Budán időzött (ugyanis ez az ország fővárosa), a teuton származású városbíró egy magyar férfit elkövetett bűntette miatt büntetésül a folyóba fojtatott. Ezt a magyarok feletébb súlyosan vették, s emiatt a teuton név is gyűlöletessé vált előttük. Ennek nyomán zavargás támadt, a magyarok fegyvert ragadtak, s az elébük kerülő teutonokat válogatás nélkül lemészárolták, abba a seregbe menekültek, amelyben a király tartózkodott, kirabolták a kereskedők házait, akiknek nagyobb része teuton volt. Abban az időben a budaiaknak Marchiai Jakab hirdette az evangéliumot, a ferences rend professzora, a tudományokban való jártasságára és életszentségére nézve kiváló férfiú, aki a zavargást le-

csillapítandó a megfeszített Megváltó képmását kezében vivén szállt szembe a dühöngő és felfegyverzett néppel, s könyörögve kérte, hogy vessenek véget az öldöklésnek, hagyjanak fel a rablással, tegyék le a fegyvert. Mint-hogy szavait egyáltalán nem értették (azon körülmények közt nem volt, aki tolmácsolja azokat), úgy vélték, hogy előnyükre válik, ha Krisztust teszik vállalkozásuk vezérévé, a szentéletű Jakabot és a megfeszített képmását karjukra emelték, s tombolva a városon át majd ezt, majd am azt a házat fosztották ki. Végül valahára alábbhagyott a rablás, mérséklődött a mészárlás Jakab jelenlétének köszönhetően, aki majd könyörgésekkel, majd könnyekkel igyekezett a felindult nép dühét csillapítani. Miután a zavargást lecsendesítették, meghalt Palócz György esztergomi érsek, aki a királyság igen értékes kincseit őrizte. A király elment Esztergomba s vele a királyné is, felnyitották a királyné és az ország kiválasztott bárói előtt a ládákat, amelyekben a kincseket őrizték. A királyné titokban elvetette a koronát (amelyet szent koronának neveznek), s átadván azt egy bizalmas öregasszonynak, a ládákat lezáratta és lepecsételtette. Nem sokkal később Albert eljutott a Duna folyóhoz, ahol tábort ütven nagyobb csapatokra várt, hogy azokkal megtámadja a Sindroniumot ostromló törököket, a várost azonban előbb elfoglalták, semmint a segélycsapatok megérkezhetek volna. A király maga visszatért Budára, s mivel hasi bántalmakkal küszködött, úgy határozott, hogy visszatér Bécsbe, vagy azért, hogy az övéi között haljon meg, vagy azért, mert azt remélte, hogy az a levegő, amelyen nevelkedett, valamiképp hozzájárul gyógyulásához. Am az úton a betegség egyre inkább legyengítette, s így állapotos feleségét magára hagyván, végrendeletét lepecsételvén, egy faluban, amit Longának hívnak, november 6-án elhunyt: vallásos uralkodó volt, aki mind kegyességével, mind igazságosságával kitűnt. Merész volt és harcra kész a háborúban, fegyvereivel leigázta a morvákat és a cseheket, a szerte kóborló lengyeleket országán belülre kényszerítette. Magát illetően nagy reményeket táplált Krisztus országára, nem fordított kevesebb gondot népe üdvére sem, mint a sajátjára, életének rövidsége nem engedte meg, hogy felettébb szép reményeit beteljesítse. Hirtelen halt meg, e hatalom rövid idő alatt a legnagyobbá tette: hiszen nem egész két esztendeig uralkodott. Termete sudár volt, teste izmos és erős, arca rémisztő, szakálla nemzetének szokása szerint borotvált. Felső ajka erőteljes, nem túlságosan pompázatos öltözkédét aranytól nehéz övvel övezte. Oldaláról sohasem hiányzott a kard. Teste Fehérvárról lett eltemetve.

A király haláláról értesülvén összegyűltek a magyarok, s mivel méltatlannak és veszedelmesnek vélték egy ilyen hatalmas országot egyetlen

asszony ítélőtehetségére bízni, sűrű kérésekkel buzdították a királynét, fogadja férjéül Ulászlót, Lengyelország királyát, hogy ő a népet fegyverrel védelmezze. A nő ebbe bele is egyezett, azt a feltételt fűzve hozzá, hogy fiát ne érje hátrány, ha fiú utódot szülne. Követségbe küldték Lengyelországba az egyház főpapjait és az ország idősebb és nagytekintélyű főurait, s míg ezek úton voltak, megszületett Postumus László, aki alighogy világra jött, Székesfehérvárott ugyanazon a napon kapta meg a királyi jelvényeket, a keresztény hit jelét, a hadi övet és Magyarország koronáját, amit anyja magánál tartott. Ezután Frigyes császár gyámsága alá helyezték, s majd tizenkét éven át volt gyámsága alatt, akinek az anyja mind magát a gyermeket, mind pedig a koronát felajánlotta. A követek, noha a királynő megtiltotta nekik, felkeresték Ulászlót, akit fényes ígéretekkel elhalmozván Magyarországra hoztak, s fejére diadémot helyezve királyként hódoltak neki, aki ellen László anyja már régóta változó eredménnyel fegyveresen küzdött; a magyarok két pártra oszlottak. Cillei Ulrich grófot, míg unokanővére ügyét támogatta, László számára védte a királyságot, a lengyelek elfogták, s hosszú ideig börtönben sínylődött. Dénes esztergomi érsek, aki később a bíbornoki rangot is megkapta, e ragyogó származású és erkölcsű férfiú helyezte mindkét király fejére a diadémot, az egyiknek szabad akaratából, a másiknak kényszer hatására. Ugyanis a lengyelekhez hívták, s noha úgy ment Budára, hogy ünnepélyes eskü védelme alatt állott, nem nyerte vissza előbb szabadságát, míg Ulászlót Székesfehérvárott meg nem koronázta. Az érsek maga, amint tehette, hazatért, s a lengyelek támogatóit minden erővel támadta. Julianus, a Szent Angyal bíbornoka, akit Jenő pápa küldött Magyarországra, e nagy tehetségű, kiválóan ékesszóló és jeles műveltségű férfiú, noha meghatározott időre fegyverszünetet eszközölt ki Ulászló és Erzsébet között, a békét nem tudta megteremteni.

Miután a királyné meghalt, szinte az összes előkelő átpártolt a lengyelekhez, egyedül a hadi dolgokban jártas és harcra kész Giskra védte Magyarországon László ügyét, és gyakran kis csapatával legyőzte, szétverte és megsemmisítette a magyarok és a lengyelek hatalmas seregeit, s a nagy seregektől és tábortól körülvelt Hunyadi Jánost is kétszer kifosztotta. Ez a János nemzetiségét tekintve valachus volt, s igen alacsony sorból származott, azonban e kiváló tehetségű, vitézségű és jellemű férfiú, az erénynek barátja, sok szerencsés háborút vívott a törökökkel, az ellenségtől szerzett zsákmánnyal a magyar egyházakat ékesítette, s elsőként mutatta meg a magyaroknál, hogy a törökök hadi erejét is meg lehet törni és le lehet győzni. E dolgokon felbuzdulván Ulászló nem habozott, hogy rábízta a Murat török

szultán elleni háborút, amelyről később a maga helyén még szólni fogunk. Frigyes és a magát Magyarország királyának nevező Ulászló között Julianus bibornok azzal a feltétellel hozta létre a szövetséget, hogy a császár megbüntethesse a magyarokat, ha azok Ausztriának vagy Stíriának kárt okoznának. Ugyanez meg lett engedve Ulászlónak is Frigyes azon alattvalóival szemben, akik Magyarország ellen törnek. Guincium városa Magyarországon van, s szomszédos Ausztriával és Stíriával. Ezt, s a legtöbb körülötte fekvő várat fegyveres rablók foglalták el, ahonnan Ausztriába betörvén nagy sereg állatot és embert hajtottak el. Ezen felháborodván Frigyes tüstén sereget gyűjtván átjött Magyarországra, a véderődöket elfoglalta, s a rablók közül nyolcvanát felakasztatott.

Midőn Ulászló elesett a háborúban, a magyarok gyűlést tartottak Pesten: e hely a Duna túloldalán van, Budával átellenben, sem fallal nincsen megerősítve, sem pompás házakkal beépítve; falu képét mutatja. Itt Lászlót, Albert fiát az előkelők közös megegyezéssel királlyá választották, aki ezt követően saját fővezérségével a törökök ellen háborúba fogott, ám az ő harcai sem voltak szerencsésebbek, mint amelyeket a lengyel vezetett. Hunyadi Jánost megtették az ország kormányzójának, aki a király távollétében az országot, amint mondani szokták, vaspálcával kormányozta. Amíg a király távol volt, nem becsülték Hunyadi nála kevesebbre. Miután a törököket Fehérvárnál legyőzte (amint azt a rasciumi eseményeknél elő fogjuk adni), már csak rövid ideig élt, s betegségben hunyt el. Úgy tartják, hogy midőn betegségben feküdt, nem akarta, hogy elvigyék hozzá az Úr testét, azt mondván, méltatlan, hogy a király belépjen a szolga házába, azt parancsolta — noha már ereje egyre inkább elhagyta —, hogy őt magát vigyék a templomba, ahol keresztényi módon meggyónt, magához vette a szent eukharishtiát, s a papok közt adta vissza lelkét Istennek. Boldog az a lélek, aki ily nagy dolgoknak hímőke s szerzőjeként, mint amilyenek Fehérvárnál történtek, költözött az égbe. László, aki a császár gyámsága alól már régebben el lett bocsátva, s már hazatért atyja országába, a törököktől való félelmében Magyarországról Ausztriába húzódott vissza, ám miután hallott a törökök vereségéről s a kormányzó haláláról — akivel szemben Cillei Ulrich nyílt gyűlölettel viseltetett —, a gróf ösztönzésére, aki mintegy vetélytársának halálán örvendezett e hír hallatán, ismét visszatért Magyarországra: ám míg Fehérvárnál megszemlélte a töröktől szerzett zsákmányt és a megölt ellenség tetemeit, magát a gróft, akinek személye a király után a második volt, s aki egymagában mintegy a király nagybátyjaként törvényeket hozott a magyarok számára, László, Hunyadi fia megölte a királyi táborban; ott

érte utol a grófot a halál, ahonnan hatalmát remélte. Különösképpen megsebezte ez a király lelkét, ám elfojtotta fájdalmát, s nem habozott, hogy ki nyilvánítsa, nagybátyját joggal ölték meg; a holttestet Ciliára küldette, hogy ott temessék el. A király Budára vonult vissza, ahol a kúria ítéletét követve megparancsolta, hogy Hunyadi fiait vessék börtönbe, s hogy az idősebbiknek, Lászlónak, a gróf gyilkosának fejét vegyék. Mátyást fogolyként Ausztriába vitte, s Csehországba távozván meghagyta, hogy kövesse őt. A király maga néhány napot időzött Prágában, s vagy halálos kór miatt, amint többen állítják, vagy mérég által, amint mások bizonygatják, elhunyt — igen nemes ivadék volt, mind atyái, mind anyai eredetét tekintve uralkodóktól származott.

Mikor a király lehunyta szemét, Mátyás még ugyanazon a napon Prágába tartott, őt magát pedig György kormányzó őrizetben tartotta. László testét ösatyja, .IV. Károly római császár mellett a prágai várban Szent Vitus szentélyében temették el. László király halála után az utód megválasztásának napját a magyarok január 1-jére tűzték ki. Az előkelők nagy számban jöttek össze Budán, akik közt jelen volt Rylagus (sic!) Mihály nagy katonai kísérettel körülvéve; úgy tartják, hogy tizenháromezer lovas és hétezer gyalogos követte, akiknek Pesten volt az állomáshelyük. Mihály, Hunyadi feleségének bátyja, s Mátyásnak nagybátyja volt az, aki unokaöccse, László meggyilkolása miatt az ország báróival ádáz ellenségeskedést folytatott. Ezeket Mihály hatalma nem csekély félelemmel töltötte el, s mivel már nem uralta félelem a gyülekezetet, úgy vélte, hogy szabad királyválasztás lesz. Mihály pedig megérkezvén a gyülekezetbe azt mondta, hogy nem azért hozta magával a fegyvereseket, hogy az egybegyűltek ellen kényszert alkalmazzon, ám hogy elriassza azokat, ha volnának ilyenek, akik az előkelők és a nép szabad királyválasztását megkísérelnék megzavarni. Arra pedig csupán mint az ország lakói közül egy figyelmeztet, hogy emlékezzenek Hunyadi János jótéteményeire, aki egymagában üzte el Magyarországról az egész török sereget, s népének dicső győzelmeket szerzett, ám érdemeiért csúfos jutalmat kapott. Fiai közül egyiket kegyetlenül megölték, a másikat fogolyként őrzik Csehországban, s hogy a bárók feleleveníthetnék János emlékezetét, Mátyást fogságából kiválthatnák, s azon ország élére állíthatnák, amelyet atyja saját vitézségével védett meg; s hogy tűrhetetlen, hogy e hatalom külföldieknek jusson. Ő mindenkinek megkegyelmez, akik unokaöccse ellen eselt szöttek; az ország javát tartja szem előtt; s ha úgy vélnék, hogy az országnak valaki más nagyobb hasznára volna, úgy semmi akadály, hogy a kevésbé derekat válasszák meg. Egy ideig kétséges volt a dolog,

mivel a bárók közül mindenki féltette az életét. Végül létrejött a kiengesztelés az előkelők között, amely szerzőjének Johannest, a Szent Angyal bimbókat, a kiváló műveltségű és erkölcsi férfiút tartják, aki apostoli követként tevékenykedett; Mátyást pedig tizennyolc éves korában, január 24-én negyvenezer férfi királlyá kiáltotta ki, akik a befagyott Duna közepén állván vártak a titkos választás eredményére — nehezen tűrvén a nagy hideget. S most ki ezt olvasod, mondd meg előre a jövőt! Ez egyenesen az emberi állhatatlanság egyedülálló bizonyítéka: két majdnem azonos korú és erkölcsű ifjú közül az egyiket, míg ifjú felesége nászágyát ékesíti, a királyi udvartól sárba hurcolják, a másikat, míg rettegve várja a halálos ítéletet, a börtönből királyságra hívják meg. Úgy tartják, hogy szabadságát Csehország kormányzójától ígéretekkel és más alkukkal váltották meg. Csodálatos, hogy anyját nem ölte meg a hirtelen öröm, hogy a szerencsétlenségektől meggyötört asszony előbb hallotta fiát királynak nevezni, minthogy azt fogságából kiváltották volna.

Magyarország azon részét, mely a Dunán túlban kelet felé fekszik, és most Sepusiumnak hívják, hajdan a gepidák lakták. A hírhedt cseh nemzeti-ségű lator, Examites, akit a husziták halálos mészárlása megfertőzött, nagy jóakaratúlag összegyűjtötte a mindenfelől hozzá igyekvő zsákmányra éhes katonákat, akiket testvéreinek nevezett, s a maga számára létrehozott egy saját — igen jövedelmező — vallást, s az arra alkalmas helyeken véderődöket épített ki, hogy azokból hol az egyikbe, hol a másikba át lehessen futni, s a zsákmányt minden hónap végén fejenként elosztotta. A zsákmányból az sem kapott többet, aki az osztozkodás előtt egy hónapot, mint az, aki egyetlen napot töltött a táborban, s vétetett a testvérek sorába. E szabályhoz az evangéliumból vette a megerősítést, mivel az Úr szölejében dolgozó munkások számára egyenlő bért ígértek azoknak, akik az első, és azoknak, akik a tizenegyedik órában jöttek. E szövetkezés oly nagy területen folytatta fosztogatásait, hogy már ötezer fegyveres harcolt volt soraikban, s ez napról napra növekedett; másképp nem lehetett szétverni őket, minthogy magát a vézért, Examitest meghívták László király zsoldjába.

II. fejezet

Transsylvaniáról és az azt lakó teuton, siculus és valachus népről.

Transsylvania területe a Dunán túlra fekszik, hajdan a dákok, ama vad s a rómaiakra mért sok vereség által híressé lett nép lakta; a mi korunkban pedig három nemzet lakja: a teutonok, a siculusok és a valachusok. A teutonok Szászországból származnak, bátor s háborúban gyakorlott férfiak, a hét megye után, amelyet laknak, anyanyelvükön siebenbürgenieknak nevezik őket. A siculusokat tartják a legősibb magyaroknak, s az elsőeknek mindazok közül, akik a régi Magyarországból e tartományba jöttek. Ezen okból, noha földjeiket saját kezükkel művelik és falun élve állatcsordákat legeltetnek, mégis nemeseznek nevezik őket, s ha egymással találkoznak, egyik a másikat nemesúrként köszönti. Adót nem fizetnek, kivéve abban az esztendőben, amikor Magyarország királyát megkoronázzák. Akkor ugyanis, ahány családfőjük van, annyi ökröt adnak a királynak, s ezek számát hatvanezer fölé becsülik. Ha azonban hadba hívó parancsot kapnak, s nem engedelmeskednek, halálbüntetéssel sújtják őket, s javaikat a kincstár számára elkobozzák. A valachus itáliai nemzet, amint erről rövidesen be fogunk számolni, mégis csak kevés olyan, harcban jártas férfit lehet találni a transsylvanusok között, akik ne tudnának magyarul. E tartományban volt az a királyi koronának alávetett város, amit Bistritának hívtak. Ezt László király, amíg Bécsben lakott, Hunyadi Jánosnak adományozta. A város lakói ezt nehezen viselték és sokáig ellenálltak, kényszer hatása alatt azonban mégis végrehajtották a parancsokat, ám János halálát követően, s miután fiát, Lászlót Budán megölték, Rylagus (sic!) Mihályt, aki János második fia, Mátyás számára követelte az uralmat, rútul elkergették, ő azonban, amint László király haláláról tudomást szerzett, hadsereggel tért vissza oda, a várost erőszakkal elfoglalta, a lázadó polgárok közül egyeseknek szemét vágatta ki, másoknak kezét vágatta le, ismét másokat megöletett, a várost felgyújtással pusztította el; nem sokkal később Transsylvaniába körülbelül háromezer török hatolt be, zsákmányként nagy sereg állatot és embert hajtottak el. Ezeket a szebeniek és maguk a teutonok üldözőbe vették, s így teljesen megsemmisítették őket, és a zsákmányt visszaszerezvén győztesen tértek haza. Alighogy megérkeztek a városba, mikor Mihály más irányból megjelent nem csekély hadse-

reget vezetvén, előkészítvén ennek a városnak a pusztulását, amely Bistrita lakóinak segítséget vitt az ő ellenében. Ám mivel a szebeniek kiválóan megerősített városukon belül maradtak, kívánsága megghiúsulván fenyegetőzve távozott.

A magyaroknál a mi időnkben halt meg Justinopolisi Paulus Vergerius, eme görög és latin irodalomban képzett férfiú, akinek több olyan munkája maradt ránk, amelyet a művelt emberek dicsémek. Arrianust, aki Nagy Sándor tetteit görög nyelven írta meg, ő fordította — Zsigmond császár biztatására — latinra. Írt a nemes erkölcsökről is, görög és barbár barátságokat kötött, Malatesta ellen, aki Mantua főterén leromboltatta Maro szobrát, kiváló invektívát adott ki. Azon magyarok közül, akik korunkban humanista stúdiumokat műveltek, kiemelkedtek — kettőről tudunk — János, váradi püspök, ki a királyi kancellári tisztet viselte, s a másik János, amannak nővérének fia, aki Veronai Guarinónál tanult görög és latin irodalmat, s egyaránt kitűnően írt versben és prózában: őket mindazonáltal szlavón származásúaknak tartják. A jogtudományt igen sokan művelték, akik közül kitűnt a Kanizsai nemzetségből származó Dénes, aki az esztergomi egyházat kapta meg, s megbecsülést vívott ki magának — miként az előbb mondtuk — bibornokként is. ...

Valachia igen széles terület, mely Transsylvániánál kezdődik, s egészen a Fekete-tengerig terjed. Síkság szinte az egész, s vízben szegény, középen a Duna folyó szeli ketté, északi részét a roxanusok foglalták el, akiket a mi korunk már ruténoknak nevez, és a Thira folyóval szemben a szkíták nomád népe, akiket ma tartarusoknak hívunk. E földet hajdan a geták lakták, akik Dariust, Histaspis fiát rútul megfutamítván verték vissza, s Lysimachus királyt életében hatalmuk alá vonták, és Thrákiát sok pusztítással gyötörték. Végül a római fegyverek leigázták és elpusztították őket. A rómaiak kolóniáját, amely a dákokat tartotta féken, hajdani vezére, Flaccusnak a nevéből levezetve Flaccianak nevezték. Majd hosszú idő elteltével, amint a szó ejtésének romlásával Valachiának mondták, lakóit flaccusok helyett valachusoknak hívták. E nemzet nyelve szinte római, noha nagyrészt megváltozott, így az itáliai ember számára alig érthető. A valachusok között a mi időnkben két párt volt, a danusoké és a draguláké: ám az utóbbiak gyengébbek voltak a danusoknál, s azok sokféle módon legyőzték őket. A dragulák azonban a törököket hívták támaszul, akik fegyvereinek segítségével a danusokat szinte teljességgel kiirtván őket elpusztították. Ám a danusoknak Hunyadi János segítséget nyújtott a magyarok hatalmában bizakodván, azonban nem is

annyira az ő korábbi állapotukat állította helyre, mint magának szerzett dicsőséget és kincseket. — Minthogy a danusoknak a törökök hatalmából elragadott földjeit azért foglalta el, hogy magának s utódainak örökös birodalomként megtarthassa. A valachusok lakják a Duna szigeteit is, köztük Peuce szigetét is, amelynek a régiek között nagy hírneve volt, s Thrákiában is vannak településeik. A valachusok egy része a törökök, más része a magyarok fennhatóságának van alávetve.

Nem került el a figyelmünket, hogy felettébb nehéz e tartományokat leírni, mivel úgy találjuk, hogy azok a szerzők maguk is, akiket utánozni illik, nem csupán különféle, hanem egymásnak is ellentmondó s felettébb ellentétes véleményt képviselnek, és maguknak a tartományoknak a határai is az uralkodók hatalma és befolyása folytán gyakran változtak. Ugyanis amely tartomány hajdan felettébb nagy kiterjedésű volt, a mi korunkra eltűnt vagy igen kicsiny. Ezzel szemben pedig, amely hajdan nem létezett vagy igen kicsiny volt, azt most felettébb nagy kiterjedésűnek és igen virágzóknak látjuk. Longobardiát s Romandiolát őseink nem ismerték, a mi korunk pedig nem ismeri Insubriát, Aemiliát és Flaminiát. Macedonia Aemathio király uralkodása idején — akiről Aemathiát elnevezték — igen szűk határok közé volt szorítva: később a királyok vitézsége és a nemzet igyekezete folytán leigázván a szomszédos népeket, széltében-hosszában messze kiterjesztették. Bocsássa meg tehát — úgy vélem méltányosnak —, ha valaki írásomat olvasván nem találja a földrajzi helyek azon határait, amelyeket maga vagy elméjében elképzelt, vagy másnál talált, amelyeket vagy másoktól hallottunk, vagy antik vagy új szerzőktől változtatás nélkül vettünk át, s noha nem szándékunk földrajzi leírást adni, olykor a történeti mű, amelyet írunk, a földrajzi helyek bizonyos leírását követeli: ugyanis így elbeszélésünk világosabbá válik.

III. fejezet

**Thrákiáról és az ott élő népről, arról, hogy Constantinus,
római császár hogyan tette naggyá Bizáncot,
amelyet Konstantinápolynak is neveznek,
falakkal és csodásan szép épületekkel.
Továbbá a Szentlélek származásáról tartott zsinatról.**

A valachusok és a magyarok után, akikről szó volt, a thrákok tettei kínálják magukat előadásra. Thrákia pedig — amint a legtöbb szerző, s maguk a kiválóbbak is hagyományozzák — a leghatalmasabb tartomány, amely széltében és hosszában igen nagy kiterjedésű. Keleten a Fekete-tenger és a Márvány-tenger fekszik vele szemben. Délről az Égei-tenger és a Strymon folyó s a macedon föld. Északon a Duna határolja. Nyugati határa a Poeoni hegyeknél és Pannóniánál, a Száva folyónál fekszik. Ugy látom, hogy a veronai Plinius is ezen a véleményen volt, s maga Strabo is, aki határozottan állította, hogy a Haemus-hegy gerince közepén kettéosztja Thrákiát, s ugyanő nem kételkedik abban, hogy Thrákiát dardanusok, triballusok és mysusok lakják. Azt pedig, hogy a triballusok azon területet lákták, amelyen később a rasciánusok (avagy serviusok) élnek, senki nem tagadja, aki a régiek írásait a dolgok jelen állásával összeveti. A mysusok viszont a triballusok mögött keletre egészen a Euxinus folyóig terjeszkedtek, s a Duna és a Haemus-hegy közti lakóhelyek jutottak nekik: ezeket ma bolgároknak hívják. Mögöttük a dél felé húzódó tengeri térség egészen a Hellespontusig római terület, s a görög nemzete volt, ám minthogy hajdan e terület is a barbároké volt, és a mi időkben, mivel a görögök birodalmát elpusztították, a törökök uralmával ismét a barbárok közé süllyedt. E tartomány fővárosa Bizánc, amit korábban Agiosnak is neveztek. Ezt a spártaiak alapították Pausanias vezetésével; az utókorra hagyományozták, hogy nekik, midőn Apollóntól tanácsot kértek, hol keressenek lakhelyet, azt adta tudtukra a jóslat, hogy a vakokkal szemközt helyezték el otthonukat. Vakoknak pedig a megaraikat, Chalcedon alapítóit nevezte. Ezek ugyanis, mikor hajdan Thrákiába hajóztak, megpillantották azt a helyet, ahol később Bizánc felépült, elhagyván az oly gazdag partot, egy kevésbé virágzó választottak a maguk számára Ázsiában — ezt mondja Strabo. Constantinus császár azonban, aki a "Nagy" melléknevet kapta, amikor elhatározta, hogy a biro-

dalom székhelyét Róma városából keletre helyezi, hogy ezáltal könnyebben gátat vethessen a partusok betöréseinek — így hagyományozták ránk az egyházi szerzők —, Trójába ment, s ott vetette meg a királyi város alapjait, ahol hajdan Agamemnon s a többi görög vezér Priamos király ellen harcolva felállította sátrát. Azonban álmában figyelmeztetést kapott, ugyanis a megváltó Krisztus más helyet jelölt ki, mire a megkezdett munkát — aminek a nyomai még sokáig megvoltak — befejezetlenül hagyta, s Thrákiába hajózáván Bizáncba igyekezett, és azt mondotta, hogy neki a helyet isteni intés mutatta meg, majd a várost megnagyobbította, új falakat emelt, felmagasodó tornyokat épített, a legragyogóbb magán-, és közkincsekkel ékesítette, s oly nagy dísszel látta el, hogy méltán lehetett második Rómának nevezni. A régi szerzők, akik még virágkorában látták Bizáncot, inkább vélték istenek, semmint császárok földi lakhelyének. A császár a városnak az Új Róma nevet adta. Ám mégis a köznép makacssága győzedelmeskedett, hogy inkább alapítójáról Konstantinápolynak hívják. Ebben a városban a császárok alatt sok egyetemes zsinatot tartottak, a keresztény vallásból kinövő sok eretnekséget fojtottak el, sokat találtak, amelyek közül a Szentlélek származásáról szóló tartotta magát a legtovább, noha már igen sok zsinat tárgyalta és elvetette, mégis eljutott a mi korunkba is, mignem IV. Jenő pápa alatt a firenzei zsinaton (amiről a maga helyén szó lesz) nem csupán a latinok, hanem a görögök is elítélték és elutasították. Azonban, noha Josephus pátriárka és Iohannes császár — akik abból a nemzetből származtak — a latin egyházzal egyetértő lélekkel a hitvallást elénekelték, mégis a konstantinápolyi egyház mintegy istentelenségnek tartotta azt hinni, amit a római egyház vallott. Firenzében meghalt a pátriárka, aki az egység híve volt; s hazatérvén a császár sem sokkal élte túl. Constantinus, aki őt a trónon követte, vagy mert becsapták, vagy mert önmagától balga volt, semmiképpen nem látszott hajlani az egységre. Gregorius pátriárkát is, az előző pátriárka utódját, aki már közeledett a hit egységéhez, elűzte, otthonról lecsapván az egyházi javakra. Ezért Miklós pápa a szabin Isidorus püspököt küldte, a katolikus egyház bibornokát, e serény férfit, aki már létrehozta a rutén egyházat, hogy tudakolja meg, a görög nemzet mily megfontolásból vetette el köveiteinek zsinatát, amelyet a latinokkal együtt Firenzében tartottak. Isidorus püspök már a helyes útra terelte a császárt és a tanácsot, amikor a török háború, amelynek vezetője és szerzője Mohamed volt, mintegy hirtelen támadt viharként elsöpörte Konstantinápoly lakóit, amiről kevéssel később a maga helyén szó lesz.

V. fejezet

A magyaroknak Hunyadi János vezetésével a törökök ellen viselt háborújáról.

**Valamint a másik háborúról, amit ugyanők viseltek
ugyanazok ellen — a keresztények nagy romlására.**

Most már, hogy eljutottam idáig, végig is szeretném vinni e munkát. Minthogy igen szerencsétlenül csatáznak Várnánál, amiről nem sokára szólni fogunk, Hunyadi menekülven Szerbiába vonult vissza. Érkezéséről György tudomást szerzett, elébe menvén elfogatta, s mintegy ellenséggként börtönbe vetette. Nem is engedte szabadon előbb, míg tőle a hatalma alatt álló, Hunyadi által korábban elfoglalt városokat vissza nem vette. Nem sokkal később, amikor János Szófia ellen vezette seregeit, s úgy tűnt, hogy nem jelentéktelen csapást fog mérni a törökökre, György felfedte Muratnak a magyarok összes terveit. Így Murat, mintegy figyelmeztetvén, szörnyű pusztítást vitt végbe a keresztények között, amire a maga helyén utalni fogunk. Amikor a törökök bevették Konstantinápolyt, s azzal fenyegetöztek, hogy seregükkel Szerbia ellen vonulnak, György immáron másodízben segítséget kérvén átállt a magyarokhoz, s elment még Ausztriába is, és László király elé járult, aki idős kora miatt tiszteletre méltó aggastyán lett volna, ha vallásos érzület élt volna benne: oly nagy tekintéllyel bírt ugyanis beszéde, termete pedig oly nagy méltósággal. Fölkereste őt Kapisztrán János, a kisebb testvérek rendjének professzora, korunkban az evangélium hirdetői között életének tisztaságáról nevezetes férfiú, s megkérdezte, hogy meg kívánja-e hallgatni. Miután az beleegyezett, Kapisztrán János kifejtette, hogy mit hisz és tanít a Római Katolikus Egyház, és tolmács közvetítésével hosszasan beszélgetett vele a szent tanításokról; határozottan buzdította arra, hogy hagyja el nemzetének tévelygéseit. Ő végül e választ adta: "kilencven évet éltem, nem ismertem más vallást, mint amit atyáinktól átvettem. Eddig alattvalóim, noha boldogtalannak, ám bölcsnek tartottak, de most, mivel gyakran ösztökélnek erre, már aggastyánként kívánsz balgává tenni: inkább akarom életemet kötél által befejezni, semmint atyáim hagyományait elhagyni"; s miután ezt mondta, eltávozott szeme elől: ily veszedelmes megátalkodni egy kárhozatos vallásban. György hazatérvén, miután megtudta, hogy Szilágyi Mihály — aki akkor Fehérvár hadi erejének élén állott —, s

fivére, László kocsin utazván elhagyták a várost, katonákat küldött, hogy azok őket vagy fogják el, vagy pedig öljék meg. Mihály, amikor észrevette, hogy ott van az ellenség, a kocsiról leugrott, s a magukkal vitt lóra szállt, s így elmenekülvén megmenekedett. Lászlót a kocsin találták, s számos sebbel átszúratván és szétmarcangoltatván meghalt: ám ezt György sem vitte el büntetlenül. Mihály néhány nap múlva megtudta, hogy György a Duna partja mentén utazik, fegyveresekkel megtámadta, foglyul ejtve elhurcolta, s jobb kezéről két ujjat levágott, amikor az karddal védekezett. Györgyöt nagy tömeg aranyért váltották ki, azonban a továbbiakban nem sokáig élt már, mert megcsönkolt kezének vérzését nem tudták elállítani, és ez lett ama hitszegő ember halála. Utána fia, Lázár ragadta magához a kormányzást, kizárván abból György nevű fivérét, akit hajdan Murat vakított meg. Ez nővérével együtt — akiről már elmondtuk, hogy Murat vette feleségül — Mohamed hatalma alá menekült, ám hiába kérte annak segítségét. Majd meghalt Lázár, akinek öröksége felett nem csekély viszály támadt. György azon igyekezett, hogy a törökök segítségével magának követelje atyja birodalmát. Lázár magára maradt felesége magyar segítségért könyörgött, sem Cateuczina, hajdan Cillei Ulrich felesége és György leánya nem adta fel reményét az örökrésze. A magyarok meghívták Johannest, a Szent Angyal bibornokát, aki el is ment oda, hogy a rascinai várakat, amelyek elzárják a törökök elől Magyarország felé az utat, vagy az apostoli szék nevében visszavegye, vagy gondoskodjék arról, hogy azok a magyaroknak visszaadassanak: ezen dolgokat elvégezvén nagy veszedelmek közepette (ugyanis alig tudott a törökök keze közül kimenekülni) visszatért Budára.

Mi most kísérik figyelemmel Murat ténykedését, amelyet menet közben hagytunk el! Nagy férfiú volt ő, békében és háborúban az övéi számára oly kedves, mint a mieink számára gyűlöletes; százezer harcossal tört be Magyarországra, szélteben feldúlta e vidéket, s csupán a terméketlen esztendő gátolta meg abban, hogy elfoglalja az országot. Az ellátás szükségessége arra kényszerítette, hogy visszaforduljon. Jenő pápa által az ő ellenében küldött Julianus, a Szent Angyal bibornoka fellelkésítette a magyarokat, s rávette őket, hogy fegyvert ragadjanak. A keresztény sereg egészen Szófiáig, a nagy Arcusig eljutott. A törökökkel igen szerencsés kimenetellel gyakran csaptak össze, amiben Hunyadi Jánosnak hatalmas érdeme volt, aki akkor a hadakat vezette. Az ő neve az ellenség előtt oly rémisztő volt, hogy a síró gyermekekre anyjuk úgy parancsolt csendet, hogy János megjelenésével fenyegette meg őket. Mégis tekintélyes számban gyűltek össze a törökök, mikor nem haboztak, hogy összecsapjanak a keresztényekkel. Ám a csata

kimenetele nem volt oly kedvező a törökök számára, mint amilyen elszánt volt a lelkük: s a magyarok vitézségétől legyőztetvén, miután közülük a magyarok sokakat megöltek, megfutottak. A magyarok, akik részt vettek a csatában, saját tetteiket dicsvágyból nagyobbították, s a nagy dolgokat nagyobbakként elbeszélvén Frigyes császárnak azt írták, hogy a háborúban a törököket legyőzték, az ellenségből harmincezer embert öltek meg, s még sokkal többet ejtettek foglyul. A Szent Angyal bibornoka levelében azt erősítette meg, hogy e csatában az ellenségből csupán hatezren estek el. Kilenc hadi jelvényt zsákmányoltak. Azon a véleményen volt, hogy Hunyadi János nem csupán kiváló vezéri, hanem kiváló katonai erényével is kitűnt — s neki adtak hitelt. A törököknek a keresztények ezen győzelme több félelmet okozott, mint kárt, mivel úgy vélték, hogy nem csupán a magyar, hanem a német erők is megmozdultak ellenük. A veszélytől való félelem földre sújtotta őket, s így, mintha az egész nyugati világ összeesküdött volna ellenük, békét kértek. A magyarok, mivel jól ismerték saját erőiket, a győzelmet nem annyira fegyveres erejüknek, mint inkább a véletlennek tulajdonították, s veszélyesnek tartván a szerencsét újból megkísérteni, az önként felajánlott békefeltételeket nem utasították vissza. Tíz esztendőre kötöttek fegyverszünetet, s ezt mindkét fél esküvel erősítette meg — saját vallása szerint; Szerbia uralkodójának visszaadták, amit az a háború révén elvesztett. Ezen dolog kényelmetlen volt Julianus bibornok számára, aki úgy vélte, hogy a győzelmet ki kell vívni. Jenő pápának sem lehetett volna kellemetlenebb dolgot hírül adni, aki lelkében legnagyobb gonddal a keresztény hit terjesztése iránt viseltetett. Megírta tehát a bibornoknak, hogy érvénytelen a szerződés, amit szent kötelemmel az ellenséggel kötöttek, anélkül, hogy az ő tanácsát kikérték volna. Ulászlónak, Lengyelország királyának, aki ezidőtájt Magyarországon uralkodott, megparancsolta, hogy bontsa fel a megállapodást; esküje alól felmentette: könyörgésekkel és fenyegetésekkel kikényszerítette, hogy új háborút kezdjen. Segítséget kért a keresztény fejedelmektől, ám Fülöpön, Burgundia hercegén kívül senkiben nem támadt fel a keresztény vallás féltése: egyedül ő szerelt fel hajóhadat, amely eljutott egészen a Hellespontusig, s megkísérelte, hogy elzárja a törökök elől az Ázsiából Európába történő átjutást. Ferenc, velencei bibornok, Jenő unokaöccse, akit többekkel együtt odaküldtek, állott a flotta élén. Ulászlónak, aki idegen országot foglalt el, a saját dolgából úgy tűnt ki, hogy a tartomány lakói igenis aggódnak a háború miatt. Segítséget hívott tehát Lengyelországból és Csehországból s a többi szomszédos néptől, seregeket vont össze Magyarországról, s elhatározta, hogy betör a törökök földjére; úgy mondják, hogy

Hunyadi Jánosra bízta a tábor, s körülbelül negyvenezer lovas gondját, leg-
többen azt állították, hogy e szám fele akkora volt, s hogy e vállalkozásban
Magyarország legtöbb főnemese és főpapja is részt vett. Julianus, a Szent
Angyal bibornoka jónéhány keresztes vitézt vitt magával. Valachián keresz-
tül vették az útjukat, majd a Dunán átkelve Moesiába értek, hogy onnan sík
és nyílt terepen mehessenek át Rumaliába. Murat értesülvén az ellenség ér-
kezéséről — mivel nem bízott eléggé abban, hogy a görögök és a törökök
Európában maradnak — seregét ázsiai katonákból állította össze. Azonban
aggodalommal töltötte el lelkét a tengerszoroson való átkelés gondja, mert
jól tudta, hogy az apostoli flottát a tengerszoros nem fogja feltartóztatni.
Aggodalmaskodott, s — úgy mondják — sok mindent forgatott elméjében,
ám némely genuai levette gondját a válláról, mivel megígérték, hogy meg-
kapván a bért saját hajóikon viszik át a sereget. Van egy hely, ahol a szoros
szélessége nem több öt stadionnál, a Márvány- és a Fekete-tenger között:
ekkora azon távolság, amely Európát és Ázsiát elválasztja egymástól. A
régiek azt mondták, hogy a thrák Bosporus a bizánci földnyelvtől majdnem
hatvan stadion távolságra van. Itt kelt át Murat serege, a szállítóknak a ka-
tonák után, akikről úgy tartják — ha igaz a hír —, hogy százezren voltak,
fejenként egy aranyat fizetve. Ugyanis a keresztények elérték azt a helyet,
amelynek a neve Várma, amikor hírül adták, hogy az ellenség megszámlál-
hatatlan seregei érkeztek. Ulászlónak és a bibornoknak az volt a véleménye,
hogy távoznok kell, nehogy az ellenség bekerítse őket, s hogy egy védett,
hegyes helyre kell vonulniuk. Hunyadi azt mondta, hogy ő szembeszáll ve-
lük, s mivel ismeri a törökök erejét, s hogy a híruk mindig nagyobb a való-
ságnál, s még ha minden török is itt volna, mégis gyengébbek volnának a
magyaroknál. ... A keresztény sereg — nem rendezetlen csűrheként, sem
pedig málhától túlterhelten, készen állott arra, hogy várakozzék, s arra is
hogy előre nyomuljék — nem csupán a vezér jeladására, hanem pusztá inté-
sére is. Ezzel szemben, ha a törökök erkölcsét tekintjük, inkább asszonyok-
nak mint férfiaknak kell őket tartanunk; ha a keresztény sereg, amit a mag-
yar király vezetett, elmenekült volna, s amelyben az apostoli követ is volt, s
amelyben oly sok igen nemes előkelő is harcolt, soha többé nem lett volna
a magyaroknak bátorsága a törökök ellen harcolni. Hunyadi véleménye győ-
zött, várták az ellenséget, s a következő napon vagy nagyobb seregek látvá-
nyát nyújtották mint amelynek a híre elterjedt, vagy a mindentől félők szá-
mára tűnt minden nagyobbak, vagy mivel Murat a katonák együvé szorítá-
sával semmivel nem maradt el az általánosan elterjedt véleményétől; Hunya-
di megrémült ezen látványtól, s először mérlegelvén lelkében a veszély

nagyságát, a királyt menekülésre intette. Ő a tanács késő voltát bizonygatván azt mondta, hogy a menekülés veszedelmesebb, mint a harc, s hogy a csata megkezdése után győzelmet lehetett remélni: gyakran a nagyobb hadseregek hátráltak meg a kisebbek előtt, s nem annyira a harcosok sokasága, mint inkább merészsége és rendezettsége biztosították a győzelmet; hogy Isten is a jobb ügyre tekint, s kegyesebbnek mutatkozik a kevesek iránt (csak meglegyen azokban a merészség), s hogy a menekülők átengedik a győzelmet az ellenségnek, hátat fordítanak, s hagyják, hogy az övéik sorai-ban nagy pusztítást vigyenek végbe. A király haraggal telve Jánosnak tegnap-i magasztos szavait is szemére vetette, s megparancsolta mindenkinek, hogy ragadjon fegyvert, s várakozott a csatára. Murat a közeli dombon állott meg, ahonnan övéit és az ellenséget egyaránt szemmel tudta tartani, s miután a harci jelet megadták, tizenötezer lovas, hogy kikényszerítse a csatát, csapatot alkotván rohamot intézett a keresztények ellen. Némelyeknek fehér felső ruhájuk vértruházatuk felett volt, s ezeket — mivel a szél lebegtette — szárnyként hordozták maguk előtt: ugyanennyi ragyogó hadiköntösbe öltözött harcos követte őket. Látszott sok ló arany kantárja, és sokak sisakja csillogott az ezüstről s a drágakövektől, még magukat a kardhüvelyeket is súlyos és nagy gyöngyök ékesítették. Nem vonakodtak a keresztények az összecsapástól, elszánt lélekkel kezdték a harcot: felső seregük megfutamította a törököket, s az első rohammal közülük a lehető legtöbbet ölt meg. Nagy félelemmel töltötte el ezen dolog Muratot, aki illet nem átalván rögvest elmenekült volna, elárulván seregét, ha a körülötte álló szatrapák nem ragadták volna meg lovának kantárját, s nem rótták volna meg gyávaságáért, s halállal meg nem fenyegették volna a menekülőt. Megállt tehát — noha akarata ellenére, a legbátrabbaknak megparancsolta, hogy ragadjanak fegyvert, s újból megkezdte a csatát. Igen sok órán át a legnagyobb erőmegfeszítéssel harcoltak, hol a törököknek, hol a keresztényeknek mutatkozott kedvezőbbnek a szerencse. Igen sokan estek el mindkét oldalon, ám a törökök közül többen, mivel testük alig volt befödve, s így a nyíl és a kard könnyen átjárta őket. Végül mivel óráról órára új ellenség lépett fel, s a sebesültek helyét épek foglalták el, a magyarokat nem is annyira a vitézség, mint inkább a számbeli fölény győzte le, lassanként kezdtek visszavonulni. Ekkor Ulászló övéinek csapatával, akiket — lengyeleket — nem tartott maga iránt kevésbé bátorak, mint hűségesnek, hogy a győztes ellenséget a seregtől elvonja, s hogy újra lelket öntsön a keresztényekbe, azon halmot, melyről azt mondták, hogy azon van Murat állása, mindenünnen kocsikkal körülvéve megrohamozta. Ezzel új harc kezdődött, s új félelem szállta meg

Muratot, remegés fogta el az egész tábornokot, s már nem volt lelkierejük megállni. Ha Hunyadi s a királyt ugyanazon elhatározás vezette volna, és a rámosolygó szerencsének kezét nyújtotta volna, nem kétséges, hogy azon nap Muratot megfosztotta volna életétől, s utódait a Görögország feletti uralomtól. Ő azonban, mihelyst megpillantotta, hogy a keresztény hadijelvények távoznak, magyar és valachus katonákkal eltávozott a csatarendből anélkül, hogy a királyt köszöntötte volna; s noha addig kétséges volt a győzelem, hirtelen menekülésre fogta a dolgot. Talán úgy tűnt e hadügyben jártas embernek, hogy a harcban semmilyen kedvező eredményt nem lehet elérni, s inkább akarta azt, hogy néhányan megmeneküljenek, semmint, hogy mindenki elpusztuljon. A lengyelek e csatában elszenvedett vereségüket Hunyadi meggondolatlanságának és gyávaságának tulajdonították, ő maga pedig azt panaszolta fel, hogy tanácsait megvetették. Ulászló sorsára hagyatván az ellenség erődtítményei között bátran harcolt, ám lerántották lováról, s legyilkolták. Fejét lándzsavégre tűzve Görögországon és Ázsián keresztül a győzelem jeleként mutogatták a népnek. A lengyeleket egy szálig leölték, kirabolták a tábornokot, s ami kocsierődtítményt találtak: megölték a püspököket, és a jelenlevő magyar előkelők is ugyanezen veszedelemben lelték halálukat. Julianus bíbornok, noha elmenekült a veszített csatából, ám miután már az ellenség elől megmenekedett, a magyarok álnoksága elől mégsem tudott megmenekülni. Mikor lovát egy gázlónál itatta, véletlenül rálelték, s egynémely zsványok felismerték, és úgy vélvén, hogy pénz van nála, lerántották lováról, s meggyilkolták, ruháit elvivén a csupasz tetemet a vadaknak és a madaraknak hagyták martalékkul. Ez lett e nagy és csodálatra méltó férfiúnak a halála, akiről nem tudnánk megmondani, hogy tudománya vagy ékes-szólása volt-e nagyobb. Ezen embernek kedves volt a társasága, megnyerő a modora, élete minden életkorban fényesen ragyogó, s vallásos buzgósága igen jeles, ami arra ösztönözte, hogy Krisztusért és az ő haláláért mindent elviseljen. A menekülő Hunyadi — amint előbb említettük — Szerbia uralkodója fogta el. A lengyelek úgy hitték, hogy a király még a háború befejezése után sok éven át élt, úgy vélték, hogy fogságba esett, nem pedig megölték. A velencei bíbornoknak nagyban felrótták az őt a vereségben terhelő bűnt, mert nem őrizte a tengerszorosot (ami helyes lett volna), sem pedig a keresztény fejedelmeknek nem adta hírül, hogy a törökök átkeltek (ami pedig második feladata lett volna). Az elesettek száma felettébb bizonytalan: annyi derült ki, hogy a törökök közül sokkal többen estek el a csatában, egyébként a seregek létszámához képest a keresztények sokkal nagyobb veszteségeket szenvedtek. A győztes Murat sem a menekülő ellensé-

get nem követte, sem övéi körében nem hencegett dicsekvő szavakkal, sem pedig — ami korábban szokása volt — víg arcot nem mutatott. Megkérdezték tőle, hogy vajon miért ily felettébb szomorú, s nem ujjong azon, hogy legyőzték az ellenséget: “nem kívánnék — mondta — többet ily módon győzni”, és megparancsolta, hogy gyűjtsék össze a poggyászt, s amely seregei még megmaradtak, azokat haza küldte. Ő maga Hadrianapolisba tért vissza, s beváltotta a győzelem esetére istenének tett fogadalmát. Majd azt forgatta lelkében, hogy nem az országos gondokban van az igaz boldogság, s félté a senki számára sem örökké kedvező szerencse állhatatlanságát, összehívván tartományainak nagyjait, gyermekei közül a legidősebb Mohamedet tette meg maga helyett királynak. Ő maga a magánember életét kedvelvén Ázsiába ment nyugahúdnak néhány kíséretársával, s magános vallási gyakorlatoknak adta át magát. Mohamed mellé, aki életkoránál fogva még nem volt alkalmas a kormányzásra, a török szatrapák közül a vagyonára és tekintélyére nézve igen kiváló Calibassát rendelték kormányzónak. A király többi fiát, nehogy valamely zavargást szítsanak az uralom miatt, ezen nemzet szokásainak megfelelően — megölték. A törököknél szerencsésebb magánember, mint király gyermekének születni.

VI. fejezet

A várnai gyalázatot lemosni vágyó Hunyadi János által gyorsan előkészített másik háborúról és arról, hogy Muratot elvonult életéből visszahívták, hogy a háborút vezesse.

Nem csekély idő telt el ezt követően, mikor sem a magyarok nem merték a törököket fegyveresen zaklatni, sem pedig a törökök a magyarokat. ... Sem a törököknek, sem a magyaroknak nem volt a háborúhoz megfelelő királya, ezeket Hunyadi, azokat pedig Calibassa kormányozta más nevében: Hunyadi elszántabb volt, s a hadvezetésben jártasabb, és nem tudta a Várnában elszenvedett gyalázatot elfelejteni. Ezért éjjel és nappal arról elmélkedett, hogy milyen módon moshatná le a szégyent, s a kárt hogyan hozhatná leginkább helyre. A dolog szerencsés kimenetelére reményt nyújtott a törökök nyugalma, akik már régóta nem tettek háborús előkészületeket. Úgy vélte, hogy hiányzott erejük és bátorságuk, s megfelelőnek ítélte az időt, amikor korábbi dicsőségét visszaszerezheti, és a törököket — akiknek mégha volna is hadseregük, ám nyilvánvalóan nem lesz vezérük — szétverheti, s úgy vélte, hogy a vezér nélküli sereget nem kell többre tartani, mint a sereg nélküli vezért. Így miután rögvest Magyarországról sereget vont össze, s cseh segélycsapatokat hívatott — zsoldos seregeket is; nem jelentéktelen csapatot összehívván úgy határozott, hogy a törökök ellen vezeti a hadsereget, és azt hitte, hogy annál előbb üthet rajtuk, s győzheti le őket, mennél előbb küld üzenetet Magyarországról. A dolgok kivitelezésében ügyesen és gyorsan járt el. Tervét György, Szerbia uralkodója — amint korábban mondtuk — felfedte a törökök vezetői előtt, így a nemzetre nagy s még nagyobb fenyegető veszély mutatkozott. E hírtől megrettenve a törökök nemigen tudták, hogy mit tegyenek. Murat már idősebb volt, s magát a vallás gyakorlatainak elkötelezvéen letette az uralkodás gondjait; Mohamedről fiatal kora miatt azt hitték, hogy nem tudná a háború súlyos megpróbáltatásait elviselni, Calibassáról pedig úgy vélték, hogy az ő esetében hiányozni fog az iránta való engedelmesség, ami pedig a háborúban mindenképpen szükséges. Zavartan kapkodtak tehát, hol erre, hol arra változtatták döntésüket, nem tudtak elhatározásra jutni. Minthogy döntésükben a szatrapák is ingadoztak, úgy tűnt a leghelyesebbnek, hogy elvonultsá-

gából visszahívják Muratot. Egyrészt úgy hitték, hogy a veteránok nem lesznek hajlandók más vezetése alatt katonáskodni, másrészt pedig a hadiszerencsét sem kívánták próbára tenni, amely folytán Murat vezetése alatt a győzelemhez szoktak. Calibassa is e véleményen volt. Ezzel Mohamedet mélyen megsértette, aki arra vágyott, hogy hadi vállalkozásban férfiként tündökölhessen, s attól tartott, hogy elveszítené a főhatalmat, ha atyja újra magához vonná az uralmat: hiszen az emberek akarata változékony. Így tehát az elküldött követek visszahívták Muratot, aki hamarosan sereget állítván fel az ellenség ellen vonult, s mintha csak portyázni ment volna, bízakodó katonákat vezetett. Hunyadi csapataival már túljutott Szófián, megverte az egyes területek vezéreit, akik ellene támadtak, az ellenséges földeket messze kifosztotta, s azon a helyen, amit Basiliának hívnak, ütött tábornoktáborát. Amikor Murat seregének érkezését hírül adták, Hunyadi nem várta meg, hogy kihívják csatázni, hanem ő maga indította meg elsőként a harcot. Az ütközet megkezdése után a küzdelem sokáig kétséges volt. Amely részen Hunyadi harcolt, az ellenség szétszóratván menekülésbe kezdett, s nem csekély mészárlás következett; hasonlóképpen a saját szárnyán Murat is győzedelmesen szétverte a magyarokat. Végül, amikor a győző a győzőre támadott, a keresztények nem tudtak ellenállni a törökök rohamának, s noha vitézségüket tekintve fölényben voltak, számuk miatt maradtak alul, nem is legyőztetvén, hanem inkább kifáradván s elűztetvén távoztak. Hunyadi, miután övéit sem fenyegetéssel, sem könyörgéssel nem tudta megállásra bírni, néhányakkal elmenekült a háborúból. Sok magyar előkelő, sőt az egyház jónéhány püspöke esett el e csatában: a közkatonákat egy szálig lemészárolták, ám a törökök közül sem estek el kevesebben — a győzelmet sok vérrel vívták ki, Murat pedig hazatért. Nem sokkal később Mohamedre hagyta országát, amint azt már korábban elhatározta — és meghalt. Ösei szokása szerint testét Prusában temették el. Ez Bithyniának egy városa, azon ázsiai ország fővárosa. Kevéssel mielőtt meghalt, Murat feleségül vette a nemes Sponderbes penderaciai szatrapa leányát, akitől hat hónapja egy Chilapinus nevű fia született, akit haldokolva Calibassára bízott. Az, hogy Mohamed kegyébe férközzék, az anyát és a gyermeket kiszolgáltatta neki. Mohamed — amint mondják — harminc asszonyt hivatott, hogy felismerjék a fiút, s miután bizonyossággal megállapította, hogy Mohamed sarja, az anyjának megfojtatván adta vissza fiát, fivérének királyi szokás szerint rendezett temetést; uralmának kezdetét rokongyilkossággal tévén emlékeztetessé. Vanak, akik úgy tartják, hogy Calibassa egy másik fiút adott ki Chilapinusként, azt ölték meg Murat fia gyanánt, s Chilapinust titokban Konstantiná-

polyban nevelték fel. A város elfoglalása után pedig onnan is kiragadták, Velencébe hozták, s ő az, akit Callixtus pápa Mohamed fivéréként őriztetett palotájában. Mi azonban eme veszedelmet visszaküldtük a görögökhöz, noha jól tudjuk, hogy sok e dologra utaló jelet találtak, s gyakran fogjuk látni, hogy a borbélyok fiai királyi méltóságot töltenek be.

VII. fejezet

**Mohamedről, a keresztény hit megátalkodott ellenségéről,
s arról, hogy Konstantinápolyt, Thrákia e hadban
s keresztény hitben messze kimagasló városát feldúlta.**

Mohamed tehát, miután Muratot eltemették, ígéretéhez híven magához ragadta az ország kormányát, az ősök intézményeit pedig saját elképzelése szerint módosította. Saját maga hozta meg mind a magán-, mind a köztörvényeket, kincstárát gazdagította, új adónemeket gondolt ki, növelte seregét, az előkelőkkel és az udvari emberekkel szemben dühöngeni s gyalázkodni kezdett. Ez hát ama Mohamed, aki — amint fentebb említettük — a konstantinápolyiak ellen hadat viselt, s akiről említést tenni — amint már megtudtuk — nem lesz felesleges. Már régóta forgatta elméjében Mohamed, hogyan tudná Konstantinápolyt hatalma alá hajtani, mivel úgy vélte, nem válik dicsőségére, hogy van a török terület közepén egy város, amely nem hajlik meg hatalma előtt, így annál nagyobb dics fogja övezni nevét, ha azon várost foglalja el, mennél inkább próbálkoztak is azzal elődei, s igen rit dolognak tartotta a megkezdett tervtől elállni. Kevesekkel közölven tehát tervét, a Bosporus kapujához közel a part mellett, nem messze a várostól — mást színélve — hihetetlen gyorsasággal erődöt épített, s megerősítette azt, majd nem csupán hadat üzent a városnak, hanem sok szerződés és eskü ellenére rögtön meg is kezdte az ostromot. A görögök megsejtették Mohamed szándékát, s nem bízván saját erejükben a latinokhoz menekültek segítségért, s könnyek közt kértek tőlük támogatást. (Gyalázatokra) siketek voltak fejedelmeink fülei, szemeik pedig vakok, hogy nem látták, Görögország eleste magával hozza a keresztény vallás többi részének romlását is: bár magam inkább úgy vélem, hogy közülük ki-ki magángyűlölségével vagy kényelmével volt elfoglalva, s ezért hanyagolták el a köz javát. Mohamed eközben mindenünnen csapatokat vonván össze különleges felszereléssel, félelmetes elszántsággal és lendülettel szárazföldön és tengeren megtámadta a királyi várost, földalatti folyósokat s mély, rejtett árkokat ásatott, körbe sáncot emelt, s váratlanul kétezer láb hosszúságú hidat vertett, ahol Pera városánál a tenger alámossa a város falait, s oly magas fatornyokat épített, hogy még a legmagasabb falakon is tülemelkedjenek, s igen sokfajta gépezetet és hajítógépet alkalmazván, megostromolta a várost, ame-

lyet minden oldalról a legnagyobb erővel védtek. Jónéhány nap múlva végül a kikiáltó hangja az egész táborban közzétette: "Április 24-én minden katona ajánljon fel bűjtöt áldozatul, az azt követő napon pedig legyen fegyverben, hogy a legnagyobb erővel megostromolják a várost; s három napon át a város a katonáknak szabad prédája lesz." A következő napon a bűjtöt egészen éjszakáig megtartották. Mihelyst azonban felragyogtak a csillagok, meghívásokra s vendégeskedésre került a sor, s így ki-ki barátjával, rokonával, ismerősével vígan lakomázott: amikor pedig eleget ittak — mintha soha többé nem látnák egymást — megölelték, megcsókolták egymást, s végső búcsút vettek egymástól. A városban pedig a papok a szentek képmásait vitték körbe, a nép követte őket, áldozattal tisztították meg a várost, segítségért az éghez könyörögtek, testüket bűjttel sanyargatták, s minden polgár könyörögve imádkozott. Mikor eljött az éj, mindenki visszatért azon helyre, amelyet védenie kellett. A város falai mind magasságukról, mind pedig szélességükről az egész világon nevezetesesek voltak, ám koruk és a görögök elszenvedett jogtalanságai miatt hiányzott az oromzatuk és bástyájuk; a külerődítések azonban felettebb kiválóan meg voltak erősítve. Ettől remélték a görögök megmenekedésüket. A fegyveres katonák úgy hátróztak, hogy a falak és a külerődítések között fogják felvenni a harcot. Úgy mondják, hogy a városnak szinte háromszög alakja volt. Két oldalát tenger mosta. Voltak olyan falai is, amelyek alkalmasak voltak arra, hogy onnan a tengeri támadásokat visszaverjék. A maradék részt, amely a szárazföld felé nézett, a magas falak és a külerődítés után (amint már megjegyeztük) hatalmas árkok veszik körül. A csatát kevéssel napfelkelte előtt kezdték, s mivel a törökök jobban tűrték a veszélyt, mint a késedelmet, s sebeiket és vérük hullását a zsákmány édessége enyhítette, a sötétben a harc a törökök nagyobb pusztulásával folyt, mivel felülről dárdákat hajítottak rájuk. Mikor azonban megvirradt, s mindenünnen jelt adtak, nem csupán Konstantinápolyt, hanem magát Perát is ostromolni kezdték, hogy a görögöknek onnan semmiféle segítséget ne nyújthassanak. Minden légiónak számára ki volt jelölve a fal- és kapurésze, hogy a külön kiállt megpróbáltatás különválassa a bátrakat és a gyávákat, s hogy maga a dicsőségért való versengés egyre inkább növelje a katonák vitézségét: azonos módon a hajós szövetségeseknek is megparancsolták, hogy a kijelölt részekben nyomuljanak előre. Fatornyokat vittek a városhoz. A katonák csákányokat, fáklyákat és létrákat hoztak. Pajzsukat is fejük fölé emelték, sűrű pajzsvéddel vonultak fel. A görögök súlyos sziklákat görgettek le, a szétrepedt és ingó pajzsvédet lándzsákkal és botokkal zavarták össze, míg nem a pajzsok eresztékét meg-

bontván a megriadt s szétmarcangolt ellenséget leterítették: mészárlás következett, s már a törökök elszántsága is lanyhulván közönyösebben harcoltak. Ám jelen volt Mohamed, s a legbátrabbakat egyenként nevükön szólítván arra buzdította őket, hogy térjenek vissza a csatába: ezeket jutalmakkal kecsegtette, azokat fenyegetésekkel riasztotta. Ismét feltámadt a küzdelem. A törökök újra a falakra rohantak, vállukkal nekifeszülve a kapukat döngették, az újjraépített pajzsvéden felfelé lépkedtek, s megkísérelték az ellenség lándzsáját s karját megragadni. Ismét a mélybe vetették az épeket a sebesültekkel, a félholtakat a holtakkal együtt. A kimúlóknak különféle alakját s a halál sok arcát lehetett látni: Johannes Justinianus, a ligurok Genuánál fekvő fővárosából való nemes származású férfiú, aki az elmúlt napokban egymagában látszott a várost védeni, e csatában megsebesült, ám amint vére hullását észrevette — nehogy a többieket megrémítse — orvost keresván, titokban visszavonult a csatából. A császár azonban mihelyst észrevette, hogy Justinianus elment, megtudakolta, hogy hová ment, s őt meglelven arra kérte, hogy ne hagyja el a harcot. Minden megindulás nélkül megparancsolta, hogy nyissák ki a kaput, hogy az visszatérhessen a városba, s hogy sebet ott ápolhassa. Ugyanis őrizték a város kapuit — amelyeken a külerődítésekre nyílt út —, nehogy a katonáknak lehetőségük legyen a menekülésre, azon kívül, hogy elszántabban állhassanak ellen az ellenségnek: időközben lanyhult a védekezés, s a törökök — ezt észlelven — erősebben támadtak. Minthogy már a fal egy részét ércből való ostromgépekkel ledöntötték, az árkot nagyrészt feltöltötték, a romokon magukon átlépve a külerődítésre felhágtak; a görögöket kiűzték helyükről. A kapu, amelyet Johannes számára nyitottak meg, mindenki számára nyitva állott, bőséges alkalmat nyújtván a menekülésre. Akkor a császár nem harcba — amint királyhoz illik —, hanem menekülven a szoroskapu átjáróban esett el. Földresújtván s megtagoztatván halt meg. A harcosok e tömegében csak ketten akadtak, akik férfinak mutatkoztak, az egyik görög, a másik dalmát, Theophilus Palaelogus és Johannes Sclavus, akik a menekülést rútnak tartván, miután soká állták a törökök rohamát, sokat lemészároltak, végül nem annyira legyőzve, mint inkább a győzelemtől kifáradva az ellenség tetemei közé hanyatlottak. Justinianus miután Perába betért, Chiumba hajózott, s ott vagy sebe, vagy gyássa miatt betegségbe esván dicstelenül fejezte be életét. Boldog lett volna — ha Bizánc falai közt lehelhette volna ki lelkét. Mikor az ellenség benyomult a kapun, a latinok s a görögök közül körülbelül nyolcszáz katona halt meg, részint háulról dőfték át őket, részint az összecsapásban sújtották őket földre, s már az ellenség tartotta kezében a felső falakat, köveket gördített a

polgárookra, s övéinek nagy segítségére volt. Majd miután hirtelen elfoglalták a várost, mindenkit megölték, aki ellen mert állni, fosztogatásra került a sor. A győzteseknek végtelen száma mohóságukat s kegyetlenségüket tekintve felettébb szörnyű volt, sem méltósága, sem kora, sem neme nem védett meg senkit. Gyalázat keveredett öldökléssel, öldöklés gyalázattal. Elaggott korú öregeket s megvetett nőket hurcoltak el zsákmányul, hogy rajtuk kedvüket töltsék: ahol felnőtt leány vagy tetszetős ifjú került rablók kezére, az egyetnemértés végül magukat a rablókat egymás öldöklésére indította. Míg ki-ki pénzt vagy a súlyosabb templomi adományokat vonszolta magával, mások nagyobb ereje végzett vele. Mivel ezen oly nagy s nem egységes, szövetséges polgárokkal és idegenekkel felduzzasztott hadseregben különböző nyelvek, különféle erkölcsök és bírvágy volt megtalálható, s ki-ki mást tartott megengedettnek; nem volt az egész három nap alatt semmi, ami tilos lett volna Konstantinápolyban. A Sophia templomot, Justinianus császár művét, amely az egész világon nevezetes volt, s amelyhez egyetlen más templomot sem lehetett hasonlítani, megfosztották szent berendezésétől, és minden gyalázat számára nyitva állott: a vértanúk csontjait, melyet azon városban a legnagyobb becsben tartottak, a kutyák s a disznók elé vetették. A szentek képeit vagy sárral mocskolták be, vagy karddal tették tönkre, az oltárokat szétrombolták. Magukból a templomokból vagy bordélyt, vagy lóistállót csináltak. A szolgákat veréssel és kínzással kényszerítették, hogy ássák ki uraik rejtékelyeit. Nem kevés kincset találtak, amit a szerencsétlen polgárok még a háború kezdetén ástak el. Ha ezeket a város védelmére használták volna fel, talán saját életüket és hazájuk szabadságát is megmenthették volna. Ám a kapzsi nem rendelkezik szabadon a maga aranyával; minden foglyot a táborba vezettek, szégyen elmondani a keresztények gyalázatát, mégis elmondom, és nem félem az utókornak átadni, mivel meggyőződésemm, hogy lesznek valamikor olyan emberek — s talán előbb halok meg —, akik az üdvözítőnek okozott ily nagy gyalázatot meg fogják bosszulni. A Megfeszített képmását, akit mi tisztelünk és igaz Istennek valunk, a vízcsővekről s kiugró homloktetőkről elragadván a városból az elenség táborába vitték, leköpdösték és sárral mocskolták be, s vallásunk megcsúfolására újból keresztre szegezték. Majd süveget, amit sarculumnak neveznek, helyeztek a fejére, s körötte koszorút csináltak, és ezt mondták: "Íme a keresztények Istene!". Aztán köveket és sarat hajigálván szörnyű módon meggyalázták. Ám mindez nincsen égben lakó Istenünknek kárára. Felségét nem tudják semmilyen módon csökkenteni, akinek oly hatalmas a dicsősége, magasztossága s boldogságának tökélye, hogy sem emberi ma-

gasztalással emelni, sem semmiféle gyalázkodással azt kisebbiteni nem lehet. Mindez bennünket sért, s ejt zavarodottságba, akik gyávaságunk és restségünk miatt hagytuk az igaz Isten tiszteletét elpusztulni, s veszítettük el e században dicső nevünket, a következőkben pedig mentségünk reményét. Ezek után, Mohamed lakomázván, mikor talán a szokásosnál többet ivott, hogy a borhoz vért is vegyítsen, a város elfogott vezetőit s nemeseit kegyetlen és vérszomjas hóhér módjára rútul s nyomorultul lemészároltatta. Rirelucast, akinek a császárnál legnagyobb befolyása volt, egyik nagyobbik fia szeme előtt, akit megvakíttatott — a másikat tiltott szolgálatra tartván meg — bárdal kettéhasíttatta. Isidorus bibornokot, akit e csödületben elfogtak, mivel ruháját megcserélte, nem ismerték fel, ő magát háromszáz asperusért kiváltotta (ez igen silány pénznem). Sok velenceit, genuait s a latinok közül egyeseket karddal öltek meg, némelyeket nagy mennyiségű aranyért kiváltkottak. Ezen év Konstantinápoly elfoglalásáról volt nevezetes — amennyire rút és gyászos a keresztény nép számára, oly szerencsés és örömteli a török nemzetnek —, amely a megváltó Krisztus születése utáni ezredéves évforduló után négyszázötvenkettedikként telt el. ...

VIII. fejezet
Mohamedről, aki Magyarországon seregét
egészen a Száva folyóig vezette,
s mivel Fehérvárnál mellkasán sebet kapott,
rútul megfutamodott.

Calibassát, aki e napig Mohamed nagy nemtetszésére élt, mintha Constantinus császárnak feltárta volna a törökök terveit, kínzások közepette keresztre feszítettetvén fosztotta meg életétől: úgy tartják, hogy azon hatalmas kincsek, amelyeket felhalmozott, lettek a vesztére, valamint az, hogy Muratot, miután az letette a főhatalmat, a magánéletből a kormányzatba visszahívta. Az ő vagyonából gyarapodván Mohamed, a dolgok így felettébb szerencsés kimenetelén felfuvalkodván, Magyarország ellen kezdett hadjáratot előkészíteni, amelyet körülbelül három év alatt felszerelvén az egész országból összehívta az előkelőket, s felettébb nagy és ellenséges sereggel átkelvén Thrákia hegyein eljutott egészen a Száva folyóig: úgy tartják, hogy százőtvenezer ember volt a seregében. Jónéhányan ezen számból a harmadrészt levonták. III. Callixtus, akinek a római szék ugyanezen időben jutott osztályul, Johannest, a Szent Angyal bíbornokát, akit már korábbi kiváló erényű férfiúként említettünk, azon feladattal küldötte követként, hogy a németeket fegyverbe szólítsa, s hogy a törökök támadását mérsékelje. Ő mindazoknak, akik a törökök ellen harcolni akartak, bűnbocsánatot ígért, s Kapisztrán János segítségével, aki ugyanezen időben Magyarországon prédikált, keresztesek nem csekély seregét gyűjtötte össze — nem a gazdagok és a nemesek közül, hanem a nincstelen s nemtelen népből. Sűketek voltak a gazdagok fülei az evangélium számára, s a fejedelmek nem hallgatták meg az isteni ígét. A hatalmasok, megelégedvén a dolgok jelen állásával, Krisztus eljövendő országát csak haldokolván keresték: a hívő szegénység azonban könnyen engedelmeskedett az igehirdetőknek. Több mint negyvenezeren lettek keresztesekké. E csapat inkább hittel, semmint fegyverekkel volt felvértezve. Hunyadinak szintén nem jelentéktelen serege állott fegyverben. Reménnyel telve s hihetetlen göggel pöffeszkedve közeledett Mohamed, úgy vélte, hogy neki már sem a hegyek, sem a folyók nem állhatnak útjába, övéi között azzal dicsekedett, hogy a legyőzött Magyarországot már bevette, s azt mondta, hogy a latin császár már a közelben van, és miután a görögök

birodalmát elpusztította, a latinok határát fenyegeti, s hogy immár mindennek a törököknek fognak engedelmeskedni; hatalmas hadizsákmányt ígért, Németországot és Itáliát már a katonák szabad rablásának átadta, s hogy mindent, ami előttük áll, le fognak igázni a török fegyverek. Ám amilyen dicsekvő volt érkezése, oly rút és gyalázatos volt visszavonulása. Fehérvárt, a Duna és Száva összefolyásánál fekvő kicsiny várost kezdte ostromolni, azonban semmilyen módon nem tudta elfoglalni. Ostromgépekkel betörte a külső falakat, serege betört a városba, éjjel és nappal folyt a harc: az ellenség hol legyőzöttnek, hol győztesnek tűnt, végül pedig Mohamed mellkasán megsebesülván, hadigépezeteit hátrahagyván, megrettenve éjjel elmenekült. E csata sorsát Csehország történetében fogjuk előadni: nincsen ok, amiért e helyütt ennél bővebben időznénk. A győzelem szerzőinek a három Jánost tartották: a bibornok követet, akinek felügyelete alatt vitték végbe a dolgot, Hunyadi és Kapisztránt, akik részt vettek a csatában. Azonban sem Kapisztrán nem tett említést Hunyadiról, sem Hunyadi Kapisztránról azon levélben, amit a győzelem kivívásáról egyik a római pápához, a másik barátaihoz írt: mindketten azt bizonygatták, hogy Isten az ő segítségükkel adta a keresztényeknek a győzelmet. Felettebb dicsvágyó az emberi lélek, könnyebben viseli el a hatalmat s a vagyont, mint a dicsőséget. Kapisztrán le tudta nézni a vagyont, kordában tudta tartani a vágyakat, le tudta gyűrni a kapzsiságot, ám a dicsőséget képtelen volt megvetni. Talán valaki azt mondhatná, hogy nem saját, hanem Isten dicsőségére volt gondja, aki a szegények s erőtlének által akarta a keresztény ügyet megmenteni. Jóváhagyjuk ezen érvelést, noha Hunyadi magát a győzelem eszközének, s nem annak szerzőjének mondta. Azt mondják, hogy attól fogva Mohamed sohasem gondolt azon vereségre, ám kezével szakállát tépdeshén s fejét rázván elátkozta azon napot, amelyen Fehérvárnál harcba bocsátkozott.

A tördelést a JATEPRINT,
a Bölcsészettudományi Kar Kiadványszerkesztősége végezte
WordPerfect 6.0 kiadványszerkesztő programmal.

Készítette a JATEPress
6722 Szeged, Petőfi Sándor sugárút 30—34.
Felelős kiadó: Pándi Lajos egyetemi docens
Felelős vezető: Szőnyi Etelka kiadói főszerkesztő
Méret: A/5, példányszám: 300, munkaszám: 72/1999.

A Documenta Historica eddig megjelent számai:

1992

1. Az 1887-es Földközi-tengeri egyezmények. [Nyemcsok Attila]
2. A Tilsiti béke (1807. Július 7.). [Szász Erzsébet]
3. Talleyrand, Charles-Maurice: Értekezés annak előnyeiről, hogy a jelen körülmények között új gyarmatokat szerezzünk. [Szász Géza]
4. A Schönbrunni béke (1809. okt. 14.). [Szász Erzsébet]
5. Edvard Beneš: Zúzzatok szét Ausztria–Magyarországot (A cseh-szlovákok áldozatának történelmi bemutatása). [Gulyás László] (elfogyott)
6. Korai angolszász törvények I. A Kenti törvények. [Szántó Richárd]
7. Az 1939–40-es finn–szovjet háború dokumentumai. [Engi Imre]
8. Dokumentumok az orosz–szovjet törekvésekről a Boszporusz és a Dardanellák megszerzésére (Konstantinápoly-egyezmény, 1915; német–orosz tárgyalások, 1940). [Boros Tamás]

1993

9. A Birodalom és Észtország. A szovjet–észt szerződések megszületésének dokumentumai (1939 szeptember). [Vandlík Krisztina]
10. Edward Balliol skóciai hadjárata. Részletek A Lanercosti Krónikából és a bridlingtoni kanonok Gestájából. [Kiss Andrea]
11. Az 1943 decemberi Beneš–Sztálin–Molotov megbeszélések dokumentumai. [Gulyás László]
12. Békeszerződés Nagy-Britannia és az Egyesült Államok között (1783. Szeptember 3.). [Kökény Andrea]
13. Új bécsi tudósítások a kiváló Schwarzenberg grófnak a tatai, veszprémi és palotai erődök és más helyek elfoglalásáról, a szigeti erő összeomlásáról és a Törökországban napról-napra erősödő hanyatlásról (1599). [Lévai Judit]
14. 1789 Franciaországa a panaszok tükrében. [Gyuricza Róbert]

1994

15. Az 1594-es birodalmi gyűlés határozatai a magyar háborút illetően. [Wölflinger Ildikó]
16. Volgai német dokumentumok (1918–1941). [Opauszki István]
17. Az 1916. Évi arab felkelés kiáltványa. [Ferwagner P. Ákos, Lőkös István]
18. A Bayeux-i faliszőnyeg. [Varga Vanda Éva]

1995

19. A Constantinus-i adománylevél (Donatio Constantini – VIII. Sz.) [Piti Ferenc]
20. A Hét Sziget Köztársaság és Kapodisztriasz. [Szász Erzsébet]
21. A lengyel emigráns kormány és a Szovjetunió kapcsolatfelvételének dokumentumai, 1941. [Csősz László]
22. Németország két megosztási terve (Morgenthau-terv, Frankfurti dokumentumok). [Mayer János]
23. Edvard Beneš: Zúzzatok szét Ausztria–Magyarországot. (A cseh-szlovákok áldozatának történelmi bemutatása). [Gulyás László] (az 5. sz. utánnomása).
24. Az 1849-es magyar–velencei szerződés. [Krámlí Mihály]
25. Az Anitta-felirat (i. e. 1600 körül) [Bolega Erika]

1996

26. A jeruzsálemi Szent János Lovagrend regulája. [Homonnai Sarolta, Hunyadi Zsolt]
27. Az amerikai alkotmányozási vita: a föderalisták írásaiból (1787–1788). [Berkes Tímea]
28. Források a németek Szovjetunióba történő kitelepítéséről Közép-Kelet-Európából (1945–1953). [Köteles Péter]
29. Turgot: Levelek a toleranciáról. [Balázs Péter]

1997

30. Európai nemzeti kisebbségek kongresszusainak határozatai (1925–1937). [Eiler Ferenc]
31. Vikingek az angolszász krónikában. [Rimaszombati Károly]
32. Gildas: Britannia romlásáról. [Novák Veronika]

1998

33. AZ 1904-ES szerb–bolgár szerződések. [Horváth Krisztián]
34. A Bayeux-i faliszőnyeg. [Jóhart Júlia, Varga Vanda Éva]
35. Szultáni Felmán a bolgár exarchátus megalapításáról. (1870. február 28.) [Horváth Krisztián]
36. A fiatal Napóleon írásai Korzikáról. [Jókai Rita]
37. Esztergom 1595-ös visszavétele a napi jelentések tükrében. [Bagi Zoltán Péter, Szász Gáza]
38. Ausztria határai (Saint-Germain 1919. szeptember 10.) [Eveli Péter, Dobos Erzsébet]
39. Tervezet a kereszténység leendő békéjéről (Podjebrád-béketerv. 1464). [Karáth Tamás]
40. Törvény Skócia lefegyverzéséről (1746). [Fejér Ingrid]

1999

41. Az 1902-es orosz–bolgár katonai konvenció. [Horváth Krisztián]
42. Szemelvények Aeneas Sylvius Piccolomini „Európa” c. művéből. [Nótári Tamás]

Megrendelhetők (ára: 150.– Ft + postaköltség):
Pándi Lajos, JATE, 6722 Szeged, Egyetem u. 2.